KYSUCKÝ MÚZEJNÍK

elektronický populárno-vedecký
časopis Kysuckého múzea v Čadci

KYSUCE ZNÁME I NEZNÁME

ZBIERKY - AKVIZÍCIE, OCHRANA A PREZENTÁCIA

NOVINKY

1/2020
ročník 1

KYSUCKÉ
MÚZEUM
V ČADCI

Obsah

Úvodné slovo

Vážení čitatelia.

Dovoľte, aby som Vás privítala na stránkach nového časopisu, ktorého vydavateľom je Kysucké múzeum v Čadci. Zo vzniku tohto periodika, ktoré Vám bude predkladané dvakrát do roka, mám úprimnú radosť. Verím, že si v ňom nájde svoje každý záujemca o spoločenskovedné odbory, či muzeálne činnosti.

Základnou úlohou múzea je zbierať, spracovávať, ochraňovať, uchovávať a sprístupňovať kultúrne a historické pamiatky v podobe zbierkových predmetov. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že okrem historikov a etnológov, ktorých poznáte z publikačnej činnosti, pracujú v múzeu aj ľudia, ktorí sa venujú prezentačnej činnosti a s ktorými prichádzate najčastejšie do styku pri návšteve múzea. Veľmi záslužnú a návštevníkovi neviditeľnú prácu vykonávajú naši konzervátori a reštaurátori, starajúci sa o predmety uchované v našich „skladoch“ - depozitároch. O činnosti všetkých vyššie spomínaných zamestnancov, ale i o veľa inom, Vás chceme popularizačnou formou v našom novom internetovom časopise informovať. Záujemcovia o hlbšie preniknutie do problematík, ktorým sa venujú naši odborní zamestnanci, si môžu odborné štúdie prečítať v zborníku Kysuckého múzea vychádzajúcom pravidelne tlačenou formu.

Po nástupe do funkcie poverenej riaditeľky v novembri 2019 som si stanovila ciele, ktoré boli nevyhnutné pre záchranu a uchovanie nášho kultúrneho dedičstva v Múzeu kysuckej dediny vo Vychylovke. Ešte na jeseň bola nutnosť zastabilizovať niektoré objekty pred zrútením a nenávratným poškodením. Vymenili sme strechu na stodole u Poništa, ešte pred napadnutím prvého snehu sa odizolovali všetky objekty od nánosu hliny, aby kamenné podmurovky, na ktorých tieto stavby stoja, mohli „dýchať“ a to, že sme urobili dobre, bolo vidieť na jar tohto roku, keď obvodové drevo bolo vysušené a zastavila sa hniloba spodných trámov.

Do roku 2020 sme si stanovili ciele pokračovať v záchrane a obnove objektov ľudovej architektúry. Naše odvážne plány a nasadenie skrížila pandémia ochorenia COVID 19, ktorá niektoré aktivity spomalila. Aj napriek tomu sme nezaháľali a v rámci Home office sme spracovávali a konzervovali zbierkové predmety. Po uvoľnení opatrení sme sa pustli do otvorenia sezónnej prevádzky v Múzeu kysuckej dediny vo Vychylovke, kde sa opravila strecha na obytnom dome v usadlosti Do Potoka, vstup do obytného domu, koterec pre hydinu, ktorý sa rozpadal. Vyrobili sa nové lavice a stoly, pri ktorých si návštevníci môžu počas prehliadky oddýchnuť. Opravili sa základy na studniach pri usadlostiach, vymenili sa dlážky v stodolách. Práce neutíchajú ani na Historickej lesnej úvraťovej železnici, kde pokračujeme vo výmene podvalov a štrkovaní. Na Chmúre sa očistili a natreli železničné podvozky. Viac o prácach v MKD sa dozviete v článku vo vnútri tohto premiérového čísla. V kaštieli v Radoli a v centrálnej budove Kysuckého múzea v Čadci boli nainštalované nové výstavy, prebieha rekonštrukcia strechy na Vlastivednom múzeu a depozitároch v Krásne nad Kysucou, pripravujeme nové expozície a mnoho iného. Ako vidieť, práce nás čaká skutočne dosť a ja verím, že v úvodníku nasledujúceho vydania budem môcť skonštatovať, že to, čo sme si predsavzali sa nám podarilo dotiahnuť do úspešného konca.

Na záver mi dovoľte popriať Vám, milí čitatelia príjemné čítanie a teším sa na ďalšie stretnutie s Vami, nielen na stránkach nášho Kysuckého múzejníka.

Helena Kotvasová

Riaditeľka Kysuckého múzea v Čadci

Pevnosti Staré a Veľké šance znázornené na mapovom liste Prvého vojenského mapovania (KOLEKTÍV : Az első katonai felméres. (DVD). Budapešť : Arcanum, 2004)

Polana
Wiese

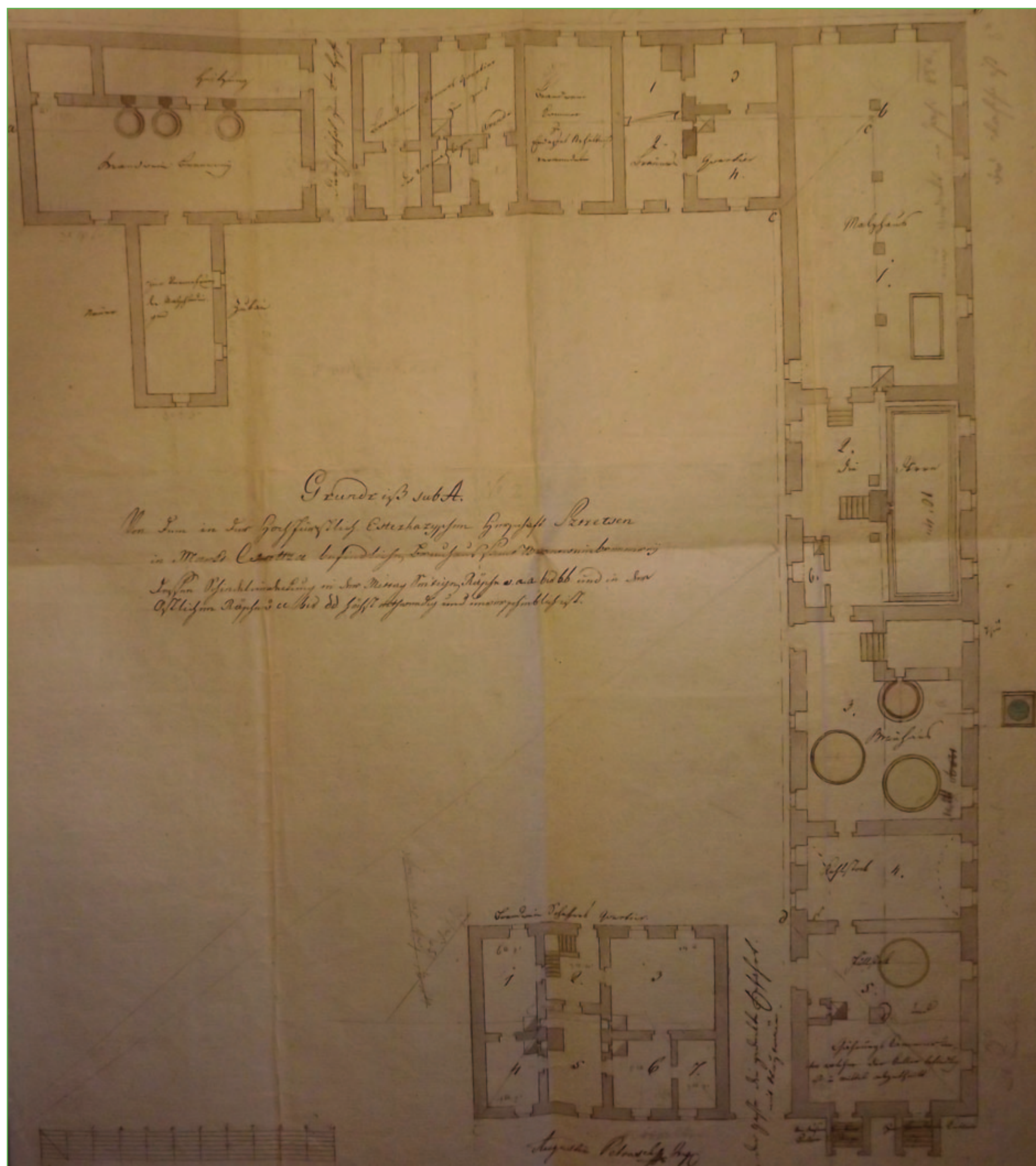
Pivovarníctvo na Kysuciach do konca 19. storočia

PhDr. Marián Liščák, PhD.

Pivo patrí k najstarším známym nápojom ľudstva. Pilo sa už v starovekej Mezopotámii. Najstarším vyobrazením jeho prípravy je *Monument bleu* (4. tisícročie pred Kristom), ktorý sa dnes nachádza v parížskom Louvri. V tých časoch sa však ešte pri jeho príprave nepoužíval chmeľ. Zavedenie jeho používania do prípravy sa pripisuje predovšetkým Slovanom, ktorí ho údajne k ochucovaniu a konzervovaniu piva používali už v staroveku. Písomne podložené je jeho používanie Slovanmi až z 8. a 9. storočia. Veľkú zásluhu na rozšírení výroby a celkovo aj pitia piva v stredoveku mali mnísi. Dôvod bol celkom jednoduchý. Podobne ako ryby aj pivo sa pokladalo za nápoj, ktorý sa môže piť v období pôstu, čo spôsobilo, že mnísi sa začali intenzívne zaoberať jeho výrobou. Tak tomu bolo i v kláštoroch na našom území. V novoveku bolo právo na výrobu piva zaradené do sústavy menších regálnych práv zemepánov. Títo pri zakladaní obcí na svojich panstvách dané právo často posúvali na zákupných richtárov. Po zavedení urbárskej regulácie Márie Terézie v 18. storočí si mnohé panstvá začali viac uvedomovať potencionálny benefit, ktorý im regálne práva mohli priniesť bez zbytočných nákladov na prevádzku. Začali preto meniť svoj postoj k pôvodným hospodárskym jednotkám na území svojich domínií. Takže napríklad mnohé hospodárske budovy (okrem pivovarov aj mlyny, krčmy, výseky mäsa) dovtedy užívané dedičnými richtármi sa snažili dostať pod svoju kontrolu. Omnoho efektívnejším spôsobom využitia týchto budov sa totiž stalo ich prenajímanie či už vyučeným remeselníkom, prípadne narastajúcej židovskej komunite prichádzajúcej z Moravy a poľskej Haliče. Do panskej pokladnice tak prúdili čisté peniaze z prenájmu. Aspoň jeden pivovar tak stál prakticky v každom feudálnom panstve. Panské pivovary a pálenice zásobovali alkoholom všetky obce na ich území, keďže predaj cudzieho alkoholu sa prísne zakazoval.

Pivovary na území Kysúc

Dominantné postavenie na území Kysúc mali štyri feudálne panstvá, a to Budatínske, Bytčianske, Strečnianske a v neskoršom období aj Tepličianske. Za najstarší pivovar na Kysuciach možno označiť ten, ktorý sa spomína v súpise Budatínskeho panstva z roku 1598 a mal sa nachádzať v chotári Kysuckého Nového Mesta. Potom sa spomína pivovar aj pri majeri v Radoli v urbári z roku 1658. Navyše už vtedy tam tieto pivovary boli bezpochyby dlhšiu dobu, čiže toto miesto je možné z hľadiska produkcie piva pokladať za najstaršie na území Kysúc. Ďalší pivovar sa spomína v urbári Strečnianského panstva z roku 1662. Nachádzal sa v Čadci. Z najstarších zmienok o pivovaroch na území Kysúc treba ešte spomenúť ten, ktorý sa spomína v Klubine v roku 1669. Stál v dodnes veľmi riedko obývanej časti Klubinskej doliny zrejme predovšetkým kvôli veľmi kvalitnému prameňu vody.

Plán pivovaru v Čadci v prvej polovici 19. storočia (Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči)

V Budatínskom panstve pivovar stojaci v Radoli sa spomína aj v roku 1701 v inštrukcii pre provízora Jána Michalca. Ten mal dbať na to, aby pivo z neho nechýbalo v domácnosti Suňogovcov, Budatínskom hrade, či krčmách na panstve. Malo sa ho vyrobiť také množstvo, aby ho nebolo potrebné dokupovať. Ďalšie zaujímavé informácie ponúka inštrukcia Budatínskeho panstva pre špána v Radoli z 20. októbra 1714. V nej sa uvádza, že má špán dať rozobrať lešenie na novom pivovare a odniesť ho do priestorov starého pivovaru. Uvádzaný dosluhujúci starý pivovar tak svojmu účelu bezosporu slúžil po značnú časť 17. storočia. Pivovary v Kysuckom Novom Meste a pri majeri v Radoli potom kontinuálne fungovali počas celého 18. a prvej polovice 19. storočia.

V Strečnianskom panstve istý čas v 18. storočí stál pivovar v obci Zákopčie. O jeho existencii sa nám zmieňuje dokument z roku 1748, kde sa konkrétne uvádza *„Zeznáva že jako na Zakopčí Slávne Panstvo pivovar vystaviť dalo v ten čas i pálenica se vystavela, která majerovi Zakopeckému do Árendi datá jest.“* Neskôr sa pivovar postavil v Oščadnici a nakoniec koncom 18. storočia znovu v Čadci. S týmto však istý čas súbežne fungoval aj pôvodný oščadnický pivovar. Neskôr bol pivovar v Oščadnici zrušený a v jeho priestoroch bola potom počas prvej polovice 19. storočia prevádzkovaná krčma. V Čadci pivovar vydržal až do druhej polovice 19. storočia, keď okolo roku 1866 vyhorel. Je zaujímavé, že v prípade Strečnianskeho panstva poznáme na Kysuciach hneď tri lokality, kde v rozpätí sto rokov stáli pivovary, a teda Zákopčie, Oščadnicu a Čadcu. Bolo to bezpochyby ovplyvnené tým, že v Zákopčí a Oščadnici sa nachádzali panské majere, pri ktorých boli tieto hospodárske podniky postavené.

V Tepličianskom panstve pôvodný pivovar v Klubine slúžil svojmu účelu až do 18. storočia. Vtedy začala byť viac problematickou jeho lokalizácia najmä kvôli jeho odľahlosti od ostatných dedín Bystrickej doliny. Preto panstvo pristúpilo k výstavbe nového pivovaru v centrálnej obci doliny, teda Starej Bystrici. Stál v časti Hámor, kde boli aj správcovské budovy panstva. Svojmu účelu tu preukázateľne slúžil okrem 18. storočia aj počas celej prvej polovice 19. storočia a zanikol až v jeho druhej polovici.

Posledným miestom výroby piva na Kysuciach, ktoré nemožno opomenúť je Turzovka. O pivovare, ktorý sa tam nachádzal sa sekundárne dozvedáme z prenájomnej zmluvy medzi Bytčianskym panstvom a Jánom Schaberschullom na prenájom mlyna z roku 1809. Mlyn sa mal nachádzať za Kysucou práve oproti panskému pivovaru a valche.

Spôsob a objem výroby piva

Pivo sa v minulosti pripravovalo tradičnou metódou vrchného kvasenia. Väčšinou sa počas zimy vyrábalo tzv. „biele pivo“ z pšenice a po zvyšok roka „staré pivo“ z jačmeňa. Toto členenie pritom malo pôvod ešte v období stredoveku. V kontrakte Strečnianského panstva z roku 1795 sú zachytené suroviny potrebné k výrobe jednej várky piva. Na jej výrobu boli potrebné štyri merice chmeľu (213,33 litra) a štyridsaťpäť meríc jačmeňa (2399,95 litra). Z tohto malo byť do predaja vyprodukovaných 106 okovov piva (5 653,25 litra), plus ďalších 5 (266,66 litra) na *„dolievku“*. Na výrobu jednej várky piva bola pre potreby sušenia panstvom stanovená maximálna spotreba tvrdého dreva jedna siaha (1,9 metra). V spilke (priestor, kde prebieha kvasenie piva), mal kvôli tuhším zimám na Kysuciach pivovarník k dispozícii kachle a osem siah tvrdého dreva. Nesmel dopustiť, aby pivo zamrzlo. Od výroby každej jednej takto stanovenej celej várky piva, mal dostať od panstva odmenu 6 a pol zlatých.

Pri výrobe piva vznikali ako sekundárny produkt kvasnice, ktoré sa ďalej používali. Na právo s nimi nakladať panstvo zvyklo rovnako uzatvárať kontrakt, väčšinou priamo s pivovarníkmi, ktorí pracovali v panskom pivovare. Napríklad v roku 1825 Strečnianske panstvo takto uzatvorilo kontrakt s pivovarníkom Ignácom Liptákom a jeho manželkou Annou Kučákovou. Na základe neho mali nárok na všetky kvasnice z produkcie pivovaru, pre ktoré nemalo panstvo vlastné využitie. Za každú jednu bratislavskú mericu mali v letných mesiacoch jún, júl, august a september zaplatiť 10 grajciarov a po zvyšok roka potom platili 20 grajciarov. Časť takýchto pivných kvasníc sa používala v panskej pálenici k výrobe páleného. Pre výrobu pálenky z časti slúžil aj ďalší sekundárny produkt varenia piva a to bol kal. Ten sa delil na vrchný a spodný, pričom za hodnotnejší sa pokladal

vrchný. Zberal sa väčšinou ponad, respektíve popod mláto, teda precedených zvyškov zo sladu. Aj mláto bývalo potom veľmi častým predmetom obchodovania panstva. V roku 1823 si spoločne kal a mláto z pivovaru v mestečku Čadca prenajali Juraj Oravec s manželkou Teréziou Babuliakovou. Nájomca si bol povinný z panského pivovaru neodkladne po oznámení, vždy keď sa dokončila nová várka piva, ísť odobrať zvyškový kal a mláto. Niekedy sa dokonca predmetom prenájmu stávali i tzv. patoky, teda posledná voda, ktorá sa použila k vysladeniu mláta. Naostatok ešte treba dodať, že nazvyš nezostal ani popol pochádzajúci z varenia piva, ktorý panstvo taktiež ponúkalo záujemcom. Z kontraktov presne nevyplýva na čo sa mal tento popol následne používať, iba sa v nich uvádza, že pochádzal z jedľového dreva, ktoré sa preferovalo pri varení piva. Vysoko pravdepodobné však je, že sa následne využíval ako hnojivo.

Pivovarníci – sládkovia

Prípravu piva v pivovaroch mali pod svojím patronátom pivovarníci, označovaní aj ako sládkovia. Najkvalitnejšie zachovanú evidenciu, predovšetkým vďaka zmluvám, má fond Strečnianskeho panstva. Vďaka nemu poznáme aj mená pivovarníkov z Čadce a okolia v druhej polovici 18. a prvej polovici 19. storočia. Na Kysuciach v tom čase pôsobila celé storočie (a možno aj viac) pivovarnícka rodina Liptákovcov. Prvým známym je Juraj Lipták, ktorý bol sládkom na panskom pivovare v Oščadnici ešte pred rokom 1779. Práve v tom období ho v remesle nahradil jeho syn Ignác Lipták. Tento z celej rodiny dosiahol najvýznamnejšie postavenie a stal sa do značnej miery až ikonickou postavičkou Čadce a okolia na konci 18. a začiatkom 19. storočia. O vtedajšej zámožnosti Ignáca Liptáka svedčí aj fakt, že okrem pivovaru bol v Oščadnici aj nájomcom valchy, ktorú aj postavil, vodnej píly a rozsiahlych pozemkov medzi

Pečať provizora Strečnianskeho panstva Ignáca Brichtu, 1806 (Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči)

Oščadnicou a Krásnom označovaných ako „vyšné Kaluže.“ Počas jeho pôsobenia ako sládka v oščadnickom pivovare došlo aj k vybudovaniu nového pivovaru v Čadci koncom osemdesiatych rokov 18. storočia. V ňom bol za sládka v roku 1789 prijatý istý Jozef Matejovič, ktorý okrem pivovaru dostal na starosti aj panskú pálenicu. Keďže však mal byť pivovar v Oščadnici zrušený, tak Ignácovi Liptákovi hrozilo, že príde o hlavný zdroj svojej obživy. Vhod mu však prišlo, že panstvo nebolo so službou Jozefa Matejoviča spokojné a v zmysle zmluvne zakotvenej možnosti v roku 1790 vypovedalo s ním uzatvorený prenájom čadčianskeho pivovaru i pálenice. Pivovar a spočiatku i pálenicu celkom ochotne prebral 9. septembra 1790 práve Ignác Lipták. O štyri mesiace neskôr však už pálenicu prenechal židovským nájomcom Abrahámovi Šlesingerovi a Jakubovi Neuvirthovi. On sám si v prenájme ponechal iba čadčiansky pivovar. V pozícii nájomcu pivovaru ho však v roku 1795 nahradil Ján Jančura, niekedy uvádzaný aj ako Jančo. V tom období pôsobil zrejme Ignác istý čas ako pivovarník v Žiline, kde ho ako sládka zachytil dokument z roku 1801. Do pivovaru v Čadci sa však neskôr opätovne vrátil, keďže ho tam máme ako nájomcu doloženého ešte aj v roku 1823. Vo funkcii ho však krátko potom nahradil Juraj Oravec, ktorý je uvedený ako sládok v prenájomnej

zmluve z roku 1825. O niekoľko rokov neskôr sa stal čadčianskym pivovarníkom František Lipták, ktorý bol Ignácovým potomkom. Bol v Čadci pivovarníkom počas tridsiatych rokov 19. storočia, avšak na začiatku štyridsiatych ho nahradil Anton Blažkovič z Oravy. Aj pre Františka bola strata živobytia ťažko znesiteľnou, aj keď dostal aspoň prenájom predaja pivovarských kvasníc. Medzi ním a Antonom Blažkovičom totiž dochádzalo k častým sporom a vzájomným príkoriam. Situáciu nakoniec vyriešil odchod Blažkoviča a opätovný prenájom pivovaru pre Františka Liptáka, ktorý od panstva naspäť získal koncom roka 1846. Aj keď to bolo z časti Pyrrhovo víťazstvo, keďže severné stolice Uhorska vtedy začínal zachvacovať hladomor, ktorý si v Čadci v nasledujúcich dvoch rokoch vyžiadal zhruba 1000 obetí, teda 20 % populácie mestečka. Zásobovanie pivovaru obilninami bolo v tom čase prinajmenšom problematické.

V susednom Budatínskom panstve sú záznamy o pivovarníkoch zachované strohejšie. Archív panstva totiž vyhorel počas revolúcie 1848/49 a nedochovali sa preto prenájomné zmluvy. Informácie o pivovarníkoch tak môžeme čerpať len zo zachovanej sekundárnej evidencie. Vďaka nej vieme, že v roku 1761 bol v pivovare pri Radolskom majeri sládkom Michal Zadubrasky. Po ňom nám dokumenty v roku 1782 dokladajú v tejto pozícii Imricha Lanaja. A v neskoršom období potom túto pozíciu zastávali Juraj Mesároš v rokoch 1800-1801 a následne Štefan Paštrnák 1811-1816.

Pramene a literatúra

BASAROVÁ, Gabriela et al. *Pivovarnictví – teorie a praxe výroby piva*. Praha : Vydavatelství VŠCHT, 2010. 904 s. ISBN 978-80-7080-734-7.

BEDNÁRIK, Rudolf. *Ľudové staviteľstvo na Kysuciach*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967. 248 s.

CABADAJ, Peter. *Slovenské pivovarníctvo v toku času*. Žilina : Agentúra MCP, 2000. 208 s. ISBN 80-968453-0-6.

HORVÁTH, Pavel. K dejinám poľnohospodárskej výroby na Slovensku v prvej polovici 19. storočia. In. *Historické štúdie*, 1960, č. 6.

HÚŠČAVA, Alexander. *Poľnohospodárske miery na Slovensku.* 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1972. 259 s.

CHLÁDEK, Ladislav. *Pivovarnictví*. Praha : Grada Publishing, 2007. 218 s. ISBN 978-80-247-1616-9.

KUCHAR, Rudolf. *Žilinská právna kniha*. Bratislava : Veda, 2009. 208 s. ISBN 9788022411097.

Magyar Nemzeti Levéltár: Szunyogh család 1549 – 1876 (P 647), k. 9 – 54.

MESÁROŠ, Július. *Roľnícka a národnostná otázka na Slovensku 1848 – 1900*. Bratislava : Osveta, 1959. 226 s.

NODL, Martin. *Středověk v nás*. Praha : Argo, 2015. 311 s. ISBN 978-80-257-1576-5.

Pôsobili u nás barón Šimon Sina. In *Bystrické zvesti,* 1993, ročník II, číslo 6. s. 5.

RATKOŠ, Peter. Urbár hradné panstva Budatín 1658. In MARSINA, Richard; KUŠÍK, Michal: *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku II (XVII. storočie)*. Bratislava : SAV, 1959. 595 s.

REBRO, Karol. *Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1959. 666 s.

Štátny archív v Banskej Bystrici: Inšpektorát – prefektúra bytčianskeho dištriktu, Spisy z rokov 1794 – 1850, k. 1 – 84.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Čadca : Mestská kniha Čadce. s. 22.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči: Panstvo Bytča-Strečno, k. 54 – 394.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči: Panstvo Gbeľany, k. 13 – 46.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči: Panstvo Teplička, časť z fondu Ilešházy Trenčín, nespracované.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči: Panstvo Teplička, k. 3 – 37;

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči: Trenčianska župa, Possessiones, Budatín.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči: Trenčianska župa, Possessiones, Strečno.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči: Zbierka cirkevných matrík, Matrika zomrelých Čadca 1808 – 1869, kotúč 26.

Jean Weber: Slovenskí drotári, chromolitografia 80 - 90. roky 19. storočia (Kysucké múzeum v Čadci)

Drotári a drotárstvo

PhDr. Alojz Kontrik

Drotárstvo ako podomové zamestnanie i obchod sa sformovalo v severnej časti Trenčianskej stolice (v okolí Bytče a na Kysuciach). Ako špecifické neroľnícke zamestnanie časti mužskej populácie Kysúc predstavuje fenomén, ktorý významnou mierou ovplyvnil tradičnú kultúru regiónu. Významnú úlohu pri jeho vzniku zohralo aj rozvinuté železiarstvo a manufaktúry na výrobu drôtu v susednom Sliezsku, rovnako ako nepriaznivé hospodárske podmienky na severozápade Slovenska. Za rozhodujúcu všeobecnú príčinu rozšírenia drotárstva možno považovať nízku rentabilitu poľnohospodárskej malovýroby v dôsledku nedostatku ornej pôdy, jej nízkej bonity a zastaraného spôsobu hospodárenia. Problematická bola aj hustota obyvateľstva na jednotku ornej pôdy, ktorá bola omnoho vyššia ako v nížinných oblastiach Slovenska. Malé výnosy z poľnohospodárstva nezabezpečovali ani základné životné potreby všetkých členov rodiny, preto sa orientovali na náhradné či doplnkové zdroje obživy.

Drotárstvo, ktoré sa v čase svojho vzniku vyvíjalo ako doplnkové zamestnanie, odovzdávaním z generácie na generáciu nadobudlo charakter

hlavného zdroja obživy značnej časti mužov na severozápade Slovenska. Od 2. polovice 19. storočia sa vyznačovalo masovosťou, hromadným výskytom v určitých obciach a regionálnosťou. Do relatívne jednotného charakteru tradičného života obyvateľstva vnášalo mnohé miestne a oblastné odlišnosti, čím v štruktúre tradičnej kultúry vytváralo jej nové typy a varianty.

Drotári sa spočiatku zameriavali na opravu a odrôtovanie hlineného puknutého a rozbitého riadu. Popri tom sa počas celej existencie drotárstva prezentovali ako vynaliezaví a zruční výrobcovia, ktorí dokonale ovládali možnosti použitia drôtu pri zhotovovaní rôznych úžitkových predmetov i umelecky náročnejších diel. Sortiment ich výrobkov bol rozsiahly a našiel uplatnenie takmer vo všetkých sférach života. Od polovice 19. storočia drotárstvo prerástlo do drotársko-plechárskeho obdobia. Bolo to podmienené rozšírením výroby plechového a smaltovaného riadu. Najmä mladí drotári sa prispôsobili práci s plechom. V skutočnosti to už boli skôr *plechári* či klampiari. Keďže sa stále venovali práci s drôtom, aj naďalej boli označovaní ako „drotári". Ich výrobky z drôtu a plechu charakterizovala ľahkosť, jednoduchosť tvarov a čistota línií. Predstavovali nový typ praktických predmetov do domácnosti a hospodárstva.

Na Kysuciach patrili k drotárskym obciam Vysoká nad Kysucou, Zákopčie, Ochodnica, Nesluša, Rudina, Turzovka, Krásno nad Kysucou, Rudinská, Dunajov, Horný Vadičov, Makov, Olešná, Raková, Staškov, Stará Bystrica, Klokočov, Korňa, Podvysoká, Lodno, Snežnica, Horelica, a mestá Čadca a Kysucké Nové Mesto.

Drotárstvo v 19. storočí

Drotárstvo, ktoré sa vyvinulo z domácej výroby, v priebehu 19. storočia prerástlo do vandrovného zamestnania a súčasne položilo základy podomového obchodu na Kysuciach. Postupom času časť drotárov zanechala vandrovný spôsob vykonávania svojho remesla a usadila sa v mestách i na dedinách a vo svojich príbytkoch si zriadila vlastné provizórne dielne. Drotárstvo tak začalo strácať charakter vandrovného zamestnania a stalo sa dielenským zamestnaním. Vandrovný spôsob zamestnania vykonávali prevažne starší drotári, ktorí sa nevedeli prispôsobiť práci v dielni.

Drotári v jednotlivých dielňach vyrábali tovar podľa potrieb a vkusu miestneho obyvateľstva a postupne rozširovali sortiment drotárskych výrobkov, od polovice 19. storočia i plechových výrobkov. Zároveň sa snažili zvyšovať ich kvalitu. Najlepšie podmienky na dielenskú činnosť mali na území dnešného Nemecka, kde vznikali dielne, nazývané *verkštely* alebo *verkštaty* (z nemeckého jazyka *die Werkstatt* – dielňa). Vedúcim dielne bol *majster* alebo *gazda*, ktorý mal živnostenský list a zamestnával niekoľko drotárov, ale aj mladých chlapcov – *džarkov,* a podomových obchodníkov – *hauzírov* či *hauzírerov* (z nemeckého jazyka *der Hausierer* – podomový obchodník). Tí chodili podomovým spôsobom ponúkať a predávať tovar vyrobený v dielňach. Drotári, pôsobiaci v nemeckých oblastiach, sa rýchlo zoznamovali s novou technikou a osvojovali si princípy dovtedy nepoznaných výrobných procesov. Medzi prvými v dielňach zavádzali novú technológiu a moderné stroje, ktoré sa postupne šírili aj do drotárskych dielní v iných krajinách (Rusko, Rakúsko). V Rusku sa takéto dielne volali *masťerské* (majstrovské) – z ruského jazyka: *мастерская* (*masťerskaja*) – dielňa. Fázu rozvinutej drotárskej výroby tak možno charakterizovať najmä prechodom na čisto dielenskú výrobu. Mnoho drotárov sa stalo slobodnými podnikateľmi, ktorí šikovne využívali novovznikajúce trhy. Avšak výstavba drotárskych

Ján Tabačár z Vysokej nad Kysucou, po roku 1920 (Kysucké múzeum v Čadci)

dielní prebiehala aj v závislosti od hospodárskeho rozvoja krajín a podľa toho, ako rýchlo v nich postupovala industrializácia. V poslednej tretine 19. storočia sa z drotárskych dielní vyvinuli manufaktúry, ktorých vznik môžeme považovať za jeden z vrcholov drotárskeho podnikania. Hoci len malá časť sa stala majiteľmi manufaktúr, predsa v nich bola zamestnaná značná časť drotárov. Spravidla boli zariadené na kombinovanú výrobu s drôtom a plechom. Vykonávali sa v nich drotárske, plechárske, klampiarske a neskôr medikováčske i zámočnícke práce. Okrem typických výrobkov z drôtu a plechu sa začali vyrábať zdobené úžitkové i umelecké predmety. Na svoju dobu boli vybavené výkonným strojovým parkom, ktorý zodpovedal výrobnému charakteru dielne. Z niektorých sa neskôr vyvinuli továrne so strojovou veľkovýrobou. Výrazné obmedzenie dielenskej práce i vandrovných drotárov spôsobila 1. svetová vojna. Po jej skončení zaznamenali rozvoj už len dielne a manufaktúry v Spojených štátoch amerických (USA).

Drotárstvo v 1. polovici 20. storočia

Po skončení I. svetovej vojny, rozpade Rakúsko-Uhorska a podpísaní medzištátnych zmlúv, ktoré určovali hranice novovzniknutých štátov (1918), sa drotári vracali do novovzniknutej Československej republiky (ČSR). Museli sa vyrovnať so stratou väčšiny rajónov v zahraničí, zmenšením zárobkových možností a poklesom svojho sociálneho statusu (najmä v prípade niekdajších majiteľov drotárskych dielní). Ich situáciu v novom štátnom útvare komplikovala aj konkurencia lacného českého továrensky vyrábaného tovaru. Niektorí sa snažili pokračovať v produkcii väčšej časti sortimentu, ktorý boli zvyknutí vyrábať, kým pracovali v zahraničných dielňach a manufaktúrach. Determinovaní boli aj materiálovým a nástrojovým vybavením, ktorého bolo relatívne dostatok, ale aj preorientovaním sa z dielenskej výroby na prevažne vandrovné drotárstvo. Výnimku tvorili malé drotárske dielničky, neraz totožné s *kvartýrmi* (bytmi), v ktorých aj bývali. Mnohí zruční drotári boli odkázaní prevažne na vykonávanie opráv a ďalší, hlavne mladí, prešli popri drotárčine aj na predaj galantérneho tovaru alebo vyhľadávali iné príležitostné zamestnania. Navyše, na území republiky mohli prevádzkovať drotárstvo len tie osoby, ktorým bolo udelené povolenie – drotárska legitimácia platná 1 rok.

Po schválení *Zákona o podomovom obchode* zo 4. júna 1926 sa mu vrátane drotárstva smeli venovať všetci svojprávni československí štátni občania, ktorí boli majetkovo a zárobkovo odkázaní na takýto spôsob obživy. Veková hranica udelenia oprávnenia na podomový obchod sa posunula na

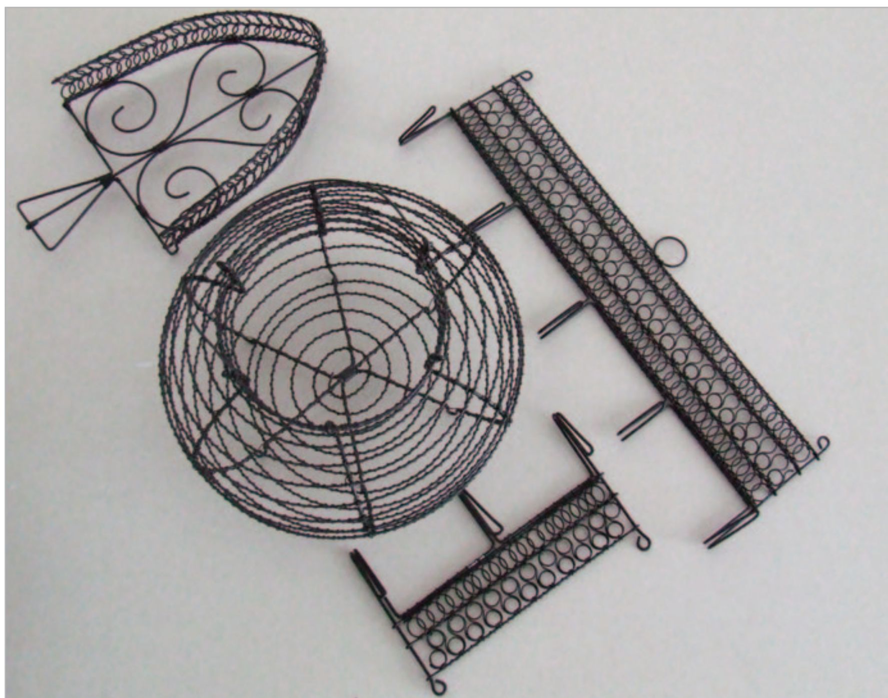
Odrôtovanie prasknutého riadu patrilo k najčastejším drotárskym prácam (Kysucké múzeum v Čadci)

35 rokov, obyvateľom chudobných krajov, medzi ktoré patrili aj Kysuce, mohlo byť povolenie udelené alebo predĺžené už v 21. roku života. V zahraničí bolo relatívne viac práce, preto sa mnohí drotári snažili vrátiť do rajónov, kde pracovali ešte pred vznikom ČSR. Žiadali o vystavenie cestovných pasov najmä do európskych krajín. Napriek tomu smerovalo do zahraničia podstatne menej drotárov ako pred 1. svetovou vojnou.

Po vypuknutí 2. svetovej vojny sa činnosť drotárov obmedzila prevažne na územie Slovenska. V roku 1949, po zmene politickej situácie v Československu (februárový prevrat 1948), boli prijaté opatrenia, ktoré smerovali k zrušeniu drotárstva. Nové podomové živnosti *„správkarské“* (drotári, sklenári, brusiči, opravári dáždnikov a i.) bolo možné povoliť len so súhlasom Krajského národného výboru v Žiline. Žiadatelia o vydanie drotárskej legitimácie museli byť štátnymi občanmi ČSR, svojprávni a starší ako 21 rokov a nesmeli byť trestaní.

Staré drotárske legitimácie mohli predĺžiť okresné národné výbory vo vlastnej kompetencii iba osobám (invalidom) starším ako 45 rokov, existenčne odkázaným na drotárstvo. Mnohí v tejto činnosti pokračovali ešte v 60. rokoch i napriek tomu, že úrady napokon zastavili vydávanie drotárskych legitimácií s odôvodnením, že na Kysuciach nie sú príslušníci tohto zamestnania potrební. Na druhej strane však došlo k oživeniu umeleckého drotárstva, ktorého reprezentanti aj v súčasnosti pokračujú v tradícii starých drotárskych majstrov.

Drotárska krošňa a drôtené výrobky - vešiaky, košík a podložka pod žehličku (Kysucké múzeum v Čadci)

Drotári ovplyvnili takmer všetky oblasti života svojich rodín a domovských obcí na Kysuciach. Ich kontakty s kultúrne vyspelejšími krajinami Európy a sveta vôbec (v medzivojnovom období hlavne s českými oblasťami) prispeli k zmenám tradičnej kultúry v regióne v 1. polovici 20. storočia. Mali dopad na organizáciu rodinného života i života celého lokálneho spoločenstva. Ovplyvnili úroveň bývania, stravu, morálku, obyčajové tradície, čiastočne i ľudové náboženstvo. V konečnom dôsledku drotári obohatili materiálnu kultúru aj iných etník (napr. českého, poľského, nemeckého, ruského), čím sa stali spolutvorcami ich hmotného kultúrneho dedičstva.

Výstava

Vo výstavných priestoroch Stanice Skanzen, v Múzeu kysuckej dediny Vychylovka, si návštevníci môžu pozrieť autorskú výstavu „Drotári a drotárstvo “, ktorá predstavuje všetky obdobia tohto špecifického neroľníckeho zamestnania mužov zo severozápadu Slovenska (Kysúc a Horného Považia). Vystavené exponáty (drotárske výrobky, náradie, dokumenty, fotografie a grafiky zobrazujúce drotárov) sú zo zbierok Kysuckého múzea v Čadci. Súčasnú tvorbu reprezentujú výrobky umeleckých drotárov tvoriacich na Kysuciach – Róberta Hozáka a Juraja Šeríka.

K otvoreniu výstavy boli naplánované aj sprievodné podujatia (tvorivé dielne s majstrami drotárskeho umenia, premietanie filmu „Drotári,“ prednáška „Drotári z Kysúc“ autora článku a výstavy, sadenie nezábudiek pri objekte Kaplnka Panny Márie Ružencovej zo Zborova nad Bystricou na pamiatku vojakov z drotárskeho regimentu, padlých v 1. svetovej vojne na Sočskom fronte – semienka priniesol autor výstavy priamo z Kobaridu, centra Cesty mieru v Slovinsku – dokumentačného strediska 1. svetovej vojny a tiež kultúrny program v podaní folklórnej skupiny). Uvedené podujatia sa v dôsledku COVID-19 nemohli uskutočniť. Preložené boli na 30. augusta 2020. Výstava bude k dispozícii počas celej sezóny, až do 31.10.2020.

Literatúra

GULEJA, Karol. *Svet drotárov*. Martin : Matica slovenská, 1992. 260 s. ISBN 80-7090-232-9.

KÁLAL, Karel. *O kraji a lidu drátenickém*. In Osvěta. 1899, roč. 29, č. 8, s. 677 – 687.

KONTRIK, Alojz. Dokumenty drotárov z Kysúc potrebné na vykonávanie drotárstva v medzivojnovom období. In *Zborník Kysuckého múzea v Čadci* 12/2009. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2009, s. 29 – 52.

KONTRIK, Alojz. Medzi dvoma vojnami. In Adamusová, Jana et al. *Drotárstvo. Veľká kniha o slovenskom drotárstve*. Martin : Matica slovenská; Žilina : Považské múzeum v Žiline; Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2010, s. 63 – 71.

KONTRIK, Alojz. Výrobky drotárov z Kysúc : 19. storočie – medzivojnové obdobie. In *Zborník Kysuckého múzea v Čadci* 13/2010. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2010. ISBN 978-80-969445-8-3, s. 86 – 105.

PAVLÍK, Alojz. Vývin drotárstva na severozápadnom Slovensku do prvej svetovej vojny. In *Zborník Spoločenské vedy – História 1*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1968, s. 69 – 133.

PRANDA, Adam. Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach – 1. časť. In *Slovenský národopis*, 1965, roč. 13, č. 4, s. 431 – 479.

PRANDA, Adam. Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach : 2. časť. In *Slovenský národopis*. 1966, roč. 14, č. 1, s. 3 – 61.

Severná časť lode radoľského kostola s murovaným bočným oltárom (foto autorka)

Stredoveký kostol v Radoli

Mgr. Danka Majerčíková

Nad obcou Radoľa sa vypína výrazný ostrožný výbežok, z troch strán obklopený strmými svahmi, pre ktorý sa zaužíval názov Koscelisko. Názvy ako Koscelisko, Koscelište, Kostolisko a podobné evokujú existenciu sakrálnej stavby na danom mieste, hoci mnohokrát v priebehu stáročí kostol zanikol a zmizli po ňom aj najmenšie stopy. Podobná situácia je doložená aj v Radoli, aj keď tu kostol „nezmizol", ale v podobe ruín sa zachoval až do dnešných čias. Posledných päť storočí však už neslúžil svojmu účelu a ako ruina bol zdrojom stavebného materiálu pre obyvateľov obce. V 80. rokoch 20. storočia sa pri rekonštrukcii renesančného kaštieľa v Radoli zistilo, že na jeho stavbu bolo druhotne použité travertínové ostenia z kostola. Napriek tomuto drancovaniu sa z kostola zachovali pomerne značné časti murív, ako sa ukázalo pri neskoršom výskume.

Kostol v Radoli je považovaný za najstarší kamenný murovaný kostol na Kysuciach – predpokladá sa, že vznikol už niekedy v druhej polovici 13.storočia. O jeho existencii žiaľ nevypovedajú žiadne písomné materiály, jediná, aj to nepriama zmienka o ňom pochádza zo súpisu pápežských desiatkov z rokov 1332 až 1337, kde sa Radoľa spomína ako jediná kysucká farnosť. Jej farár Peter vyplatil kolektorom desiatok šesť grošov, čo naznačuje, že radoľská farnosť patrila k menším

až stredne veľkým farnostiam. V prvej polovici 17.storočia bola plocha Kosceliska využívaná na poľnohospodárske účely, podľa urbárov budatínskeho panstva z rokov 1658 a 1690 sa tu nachádzala chmeľnica. V 20. storočí sa časť plochy bližšie k obci začala zase využívať ako cintorín, zvyšok bol intenzívne poľnohospodársky využívaný.

Archeológ Anton Petrovský Šichman navštívil Kosceliskо prvýkrát niekedy v 40. rokoch 20. storočia. V tom čase boli ruiny kostola ešte voľne viditeľné. O niekoľko rokov neskôr sa Petrovský-Šichman dozvedel, že majiteľ pozemku, na ktorom kostol stál, sa rozhodol pozemok skultivovať a začal ruiny rozorávať. Štátny archeologický ústav v Martine sa preto rozhodol vykonať okamžitý záchranný výskum kostola, a jeho vedením poveril práve Petrovského-Šichmana. Výskum sa uskutočnil v októbri a novembri 1956, a napriek tomu, že sa ho pre nepriaznivé počasie nepodarilo dokončiť, priniesol množstvo nových informácií. Petrovský-Šichman odkryl väčšinu murív a mohol tak skonštatovať, že kostol je jednoloďová obdĺžniková stavba so štvorcovou svätyňou a štvorcovou sakristiou, o ktorej predpokladal, že bola ku kostolu pristavaná dodatočne. V interiéri kostola zachytil murovaný bočný oltár, stojaci pri severnej stene lode. Pred ním odkryl hrob, ktorý ponechal in situ. Nájdené architektonické prvky (fragment gotického rebra klenby a tiež fragment profilovaného kamenného architektonického článku pochádzajúceho zo vstupného portálu) ukázali, že vstup do kostola bol lemovaný zdobeným kamenným portálom, svätyňa v kostole mala pravdepodobne kamennú rebrovú klenbu a celý kostol bol v interiéri aj exteriéri zdobený maľovanými prvkami. Z tejto výmaľby sa našli len drobné úlomky bielej a červenej farby, z ktorých nie je možné určiť výzdobný motív, no porovnaním s inými zachovanými stredovekými kostolmi môžeme predpokladať, že v radoľskom kostole boli steny vymaľované na bielo, portál a rebrá klenby na červeno, a červenou farbou boli olemované aj okenné otvory.

Bronzový prsteň so zoomorfným motívom, nájdený v hrobe na cintoríne (Kysucké múzeum v Čadci)

Dôležitým zistením bolo aj určenie aspoň približného dátumu vzniku stavby – po konzultácii so známym odborníkom na stredoveké kostoly Václavom Menclom Anton Petrovský-Šichman datoval vznik kostola do druhej polovice 13. storočia. Jeho zánik predpokladal niekedy v polovici 15. storočia, k tomuto datovaniu výrazne prispel nájdený hrob dieťaťa v nádobe, vyrobenej v priebehu 15. storočia. Hrob vznikol v období, keď bol kostol už v ruinách, hrobová jama bola totiž vyhĺbená do muriva kazateľnice. Týmto spôsobom – v nádobách - boli v stredoveku pochovávané nepokrstené deti, ktoré nemohli byť pochované

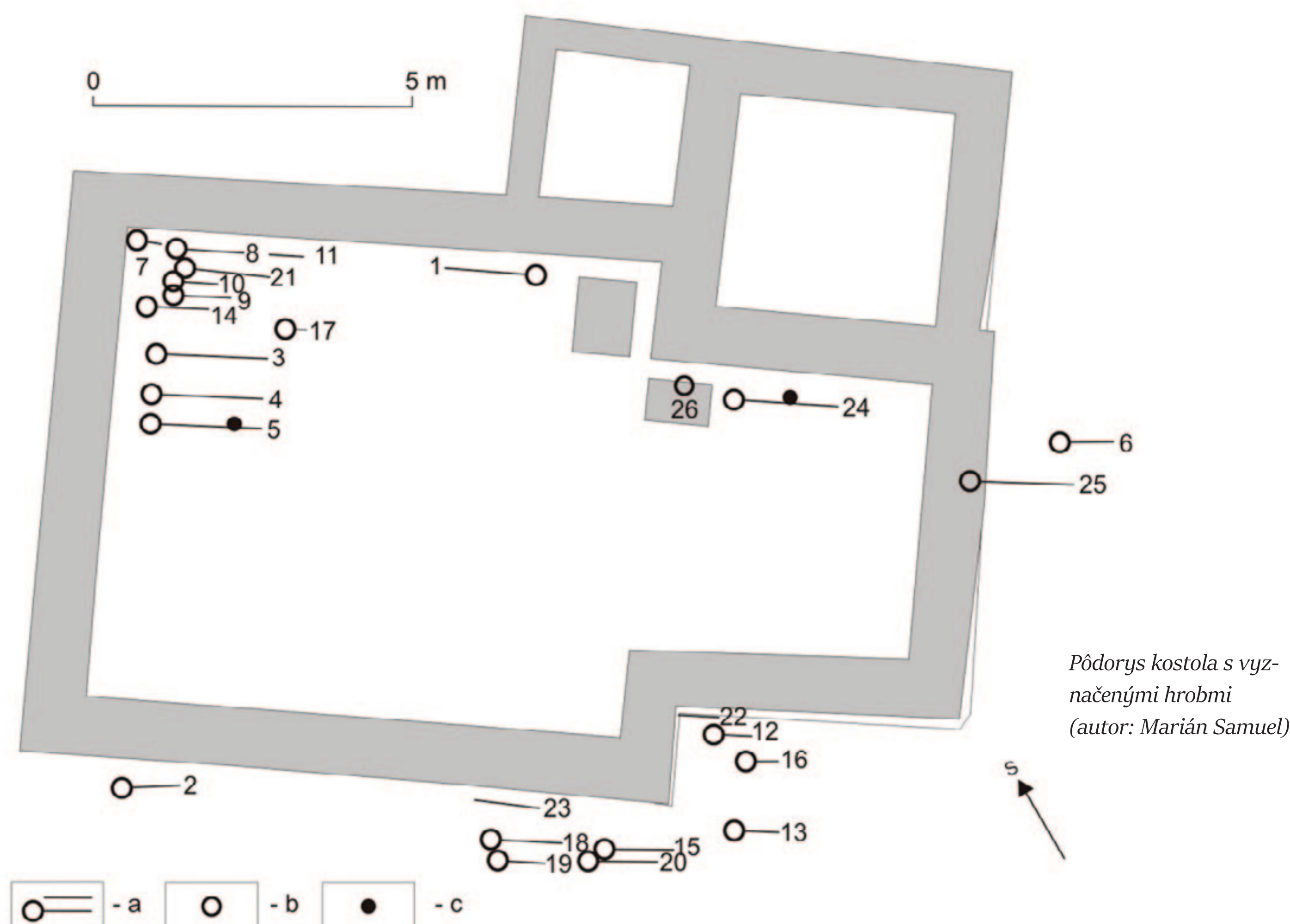

Kostená plastika svätice, pôvodne pravdepodobne rukoväť nožíka (Kysucké múzeum v Čadci)

na cintoríne, preto ich hroby umiestňovali za ohradu cintorína, alebo ako v prípade Kosceliska, do ruín sakrálnej stavby, ktorá si aj po svojom zániku nejaký čas udržala posvätný charakter.

Na výskum Petrovského-Šichmana nadviazala Marcela Ďurišová z Kysuckého múzea, ktorá sa v roku 1990 zamerala na preskúmanie cintorína, rozprestierajúceho sa okolo kostola. Odkryla spolu 14 hrobov, v ktorých sa len sporadicky vyskytovali drobné ozdoby, ako napr. bronzový prstienok so štítkom zdobeným motívom vtáčika. Z tohto výskumu pochádza aj najcennejší nález z Kosceliska-drobná soška svätice, vyrobená niekde v západnej Európe v 13. alebo 14. storočí. Soška je vyrobená z kosti, pričom zadná strana je plochá, jej výška dosahuje len 83 mm. Jej funkcia nie je doteraz objasnená – niektorí bádatelia uvažujú, že by mohlo ísť o časť liturgickej nádoby, tzv. pyxidy, iní sa domnievajú, že soška tvorila rukoväť nožíka. Každopádne ide o cenný predmet, ktorí si návštevníci Kysuckého múzea spolu s ďalšími nálezmi z výskumu môžu pozrieť v archeologickej expozícii v Kaštieli Radoľa. Výsledky oboch starších výskumov poukázali na potrebu ochrany lokality, preto bola plocha s ruinami kostola ako aj priľahlé pozemky, kde sa našli hroby pravekého pohrebiska, vyhlásené za chránenú kultúrnu pamiatku Koscelisko.

Pretože starší výskum kostola nebol dokončený, padlo v roku 2012 rozhodnutie výskum obnoviť a overiť, príp. rozšíriť poznatky zo starších výskumov. V prvej etape, prebiehajúcej v roku 2012 v spolupráci Kysuckého múzea s Archeologickým ústavom SAV v Nitre, sa výskum sústredil na stavbu kostola. Po odkrytí obvodových murív bolo možné určiť jeho presné rozmery – hlavná loď mala vonkajšie rozmery 9,7 metrov na dĺžku a 8,65 metrov na šírku. Keď vezmeme do úvahy, že múry kostola dosahovali šírku 90-100 cm, vnútorné rozmery lode, teda priestoru, kde sa zhromažďovali veriaci, dosahovali len približne 8 x 7 metrov. Ani svätyňa nebola veľká, jej vnútorné rozmery mali rozsah 4,8 x 4,5 metrov, v sakristii 3,5 x 3,5 metrov. Celková dĺžka kostola tak dosahovala len 15,13 metrov. Kostol zhruba dodržal tradičnú orientáciu v smere východ – západ, od ktorej sa odchyľoval o nejakých 34°. Do interiéru sa vstupovalo vchodom situovaným na západnej strane. Vstup bol vydláždený menšími plochými

Pôdorys kostola s vyznačenými hrobmi (autor: Marián Samuel)

kameňmi a pôvodne doplnený profilovaným kamenným portálom. Anton Petrovský-Šichman predpokladal,, že nad vstupom, ako to pri stredovekých kostoloch bývalo časté, bola postavená veža, čo sa však výskumom vyvrátilo, keďže sa po nej nenašli žiadne stopy.

Pri stavbe kostola stavitelia použili miestny materiál nazbieraný v riečisku Kysuce, ale aj lomové kamene z blízkeho okolia. Prevládajú medzi nimi najmä bridlice a pieskovce, našlo sa však aj niekoľko kusov penovcov, ktoré vzhľadom na svoje vlastnosti (sú ľahšie) mohli byť využité pri konštrukcii klenby. Kamene boli rôzne veľké, neopracované, s výnimkou niekoľkých veľkých kvádrov, ktoré spevňovali nárožia stavby. Boli ukladané do nepravidelných riadkov, len v spodných častiach sa občas objavujú 2-4 pravidelné riadky. Z vnútorného vybavenia bol objavený bočný oltár pri severnej stene lode kostola a základy kazateľnice v svätyni. Oba objekty boli vymurované z jednoduchých kameňov a omietnuté. Pred oltárom boli zistené dva schodíky, vytvorené veľkými kamennými platňami, ďalšia pohodená platňa naznačuje, že schodíky boli pôvodne tri. V celom kostole sa nepodarilo zistiť stopy nejakej dlážky, podlahu tvorila zrejme len tvrdo udupaná hlina.

Na severnej strane kostola bola postavená sakristia, prístupná z priestoru svätyne. Rovnaký charakter muriva dokazuje, že bola postavená sú-

Odkrývanie hrobov v lodi kostola (foto autorka)

časne s kostolom. Kostnica, objavená pri severnom múre lode kostola, bola však pristavaná dodatočne. Murivo bolo kladené podstatne nedbanlivejšie a bolo aj výrazne užšie ako v kostole. Kostnica slúžila na uskladnenie kostí zo starších hrobov, ktoré boli poškodené pri kopaní neskorších hrobov. K takémuto poškodzovaniu hrobov dochádzalo vtedy, keď sa cintorín zaplnil. Ak ho nebolo možné zväčšiť, začalo sa znovu pochovávať na mieste najstarších hrobov. Niekedy sa staršie hroby prekryli vrstvou hliny a až potom sa začali kopať nové hroby. Tento postup sa mohol zopakovať niekoľko krát, takže pri novodobom archeologickom výskume nachádzame niekoľko hrobov nad sebou. Hovorí sa tomu etážovité pochovávanie. To však nebol prípad radoľského cintorína, preto bola pri kostole vybudovaná kostnica. Pri jej výskume sa medzi kosťami našli aj črepy dvoch veľkých keramických mís pochádzajúcich z prelomu 14. a 15. storočia. Jedna z mís bola kompletne reštaurovaná a dnes je vystavená v Kaštieli Radoľa.

Pri druhej etape v roku 2013 sa výskum zameral jednak na cintorín okolo kostola, jednak na pochovávanie v interiéri kostola. Už v roku 1956 boli v kostole objavené dva hroby – spomínaný hrob dieťaťa v nádobe, a okrem neho ešte jeden hrob, situovaný pri severnej stene kostola, v tesnej blízkosti bočného oltára. Pretože Petrovský-Šichman nechal hrob in situ, teda na pôvodnom mieste, znovu sme ho odkryli. Antropologickým rozborom bolo zistené, že tu bol pochovaný muž vo veku okolo 40-45 rokov, ktorý počas svojho života vykonával ťažkú manuálnu prácu. Hrob pri oltári by naznačoval významné spoločenské postavenie mŕtveho, k pohrebu však došlo až po vypálení kostola – hrobová jama bola totiž vykopaná do vrstvy červenej, prepálenej hliny. Pochovanie do

Hroby v severozápadnej časti kostola (foto autorka)

ruín kostola, a teda nie na posvätený cintorín, by mohlo naznačovať istú spoločenskú stigmatizáciu pochovaného – možno spáchal nejaký zločin alebo mal nejakú telesnú vadu, ktorá ho stavala na okraj vtedajšej spoločnosti. Aj výbava mŕtveho bola veľmi prostá – mal pri sebe len jednoduchú železnú pracku z opaska.

V kostole sa však pochovávalo aj počas jeho existencie, ako o tom svedčí niekoľko hrobov nájdených v severozápadnom rohu kostola. Pri niektorých sa dokonca našli zvyšky drevených rakiev a najmä značné množstvo železných klincov. Podľa intenzity pochovávania na preskúmanej ploche predpokladáme, že v kostole mohlo byť za celý čas jeho existencie pochovaných približne 70 osôb. Celkovo bolo na cintoríne a v kostole odkrytých spolu 42 hrobov – 14 v kostole a 28 na cintoríne (vrátane hrobov z dvoch starších výskumov). Len sporadicky sa v hroboch vyskytovali nejaké predmety – bronzové prstene, opaskové pracky, hviezdicovitá spona a v dvoch hroboch aj strieborná minca, tzv. parvus. Bola to drobná minca, jednak svojou veľkosťou (mala priemer len 10 mm), jednak svojou hodnotou. Razila sa za vlády Žigmunda Luxemburského, v rokoch 1384 až 1427. Jej výskyt v hroboch potvrdzuje pochovávanie v kostole, a teda aj existenciu kostola, na prelome 14. a 15.storočia. Obvykle sa mince vkladali do úst, prípadne do ruky. V Radoli sa našlo niekoľko lebiek so zelenkastým zafarbením čeľustí, čo by mohlo naznačovať prítomnosť mince, ktorá sa však medzitým rozpadla. V spomínaných dvoch hroboch sa mince našli pri stehennej kosti pochovaného, a teda boli zrejme vložené do ruky. Hoci hroby v kostole boli rovnako chudobné ako hroby na cintoríne, už samotný fakt, že dotyční boli pochovaní v kostole, poukazuje na ich významnejšie postavenie v spoločnosti. Niektoré

hroby na cintoríne boli prekryté masívnymi kamennými platňami. Len jediná sa našla in situ – prekrývala hrob v blízkosti južnej steny lode kostola, ďalšie dve sa našli v sekundárnej polohe. Kamenné platne boli len minimálne opracované, mali nepravidelný pozdĺžny tvar s dĺžkou okolo 150 cm, bez akýchkoľvek nápisov alebo znakov. Zaujímavý bol aj hrob odkrytý na cintoríne niekoľko metrov od južnej steny kostola, v ktorom boli kosti značne prehádzané. V tomto prípade možno predpokladať protivampiristický zásah – pozostalí zo strachu pred mŕtvym dodatočne hrob porušili, aby im mŕtvy nemohol škodiť.

Predmety nájdené v hroboch patrili k bežnej výbave stredovekého človeka, neboli ničím výnimočné a vyrábali sa aj niekoľko storočí. To znemožňuje presnejšie datovať hroby, predsa sa však počas výskumu vyskytli nálezy, ktoré naznačujú, že na tomto mieste sa pochovávalo už pred stavbou murovaného kostola. Jeden z hrobov pri južnej strane kostola bol prerezaný murivom kostola. Znamená to, že k pohrebu došlo ešte pred výstavbou kostola a práve pri nej bol hrob poškodený. Podobný hrob odkryl aj Anton Petrovský Šichman v roku 1956 pri východnom murive svätyne. Možno tu pred murovaným kostolom stál drevený kostolík, okolo ktorého sa pochovávalo, rovnako je však možné, že tu najskôr vznikol cintorín, a až neskôr bol na ňom postavený kostol. Stredoveké vidiecke kostoly často stávali na vyvýšených polohách mimo obce, pričom slúžili obyvateľom viacerých okolitých dedín.

Zánik kostola na Koscelisku nie je doteraz úplne objasnený, nálezové situácie však dovoľujú datovať ho zhodne s Petrovským-Šichmanom do obdobia okolo polovice 15. storočia. Dôležitým zistením obnoveného výskumu bolo zachytenie tzv. katastrofickej vrstvy. V interiéri kostola bola na viacerých miestach odkrytá výrazná vrstva do červena prepálenej hliny premiešanej s uhlíkmi. V priestore sakristie bola navyše výrazne zvlnená. Vrstva dokazuje zánik kostola pri veľkom požiari, pri ktorom zrejme zhorela nejaká drevená konštrukcia, možno krov kostola. Z akého dôvodu došlo k tomuto ničivému požiaru nie je známe, zdá sa byť však oprávnený predpoklad Marcely Ďurišovej, že k vypáleniu kostola mohlo dôjsť v súvislosti s prechodom sirotkov údolím Kysuce v roku 1431. Títo údajne mali na Koscelisku nejaké opevnenie. Možno kostol využili ako oporný bod pri menších šarvátkach s uhorským vojskom, pri ktorých kostol vyhorel. Vypálenie kostola pri nejakej bitke by naznačovali nálezy dvoch hrotov šípov, z nich jeden sa našiel v prepálenej vrstve v interiéri kostola, v blízkosti vstupného otvoru. Sú to jediné militáriá nájdené v kostole či na cintoríne, preto je teória o vojenskom využití kostola len hypotetická.

Literatúra

ĎURIŠOVÁ, Marcela. Kostolný cintorín na Koscelisku v Radoli. In *Vlastivedný zborník Považia*, XVII, Žilina : Považské múzeum, 1994.

PETROVSKÝ-ŠICHMAN, Anton. Výskum zaniknutého stredovekého kostola v Radole. In *Študijné zvesti AÚ SAV*, Nitra: AÚ SAV, 1963, 11, s. 229-259.

SAMUEL, Marián – MAJERČÍKOVÁ, Danka – FURMAN, Martin. Zaniknutý stredoveký kostol v Radoli-Koscelisku. In *Archaeologia historica*, Brno : Masarykova univerzita, roč. 39, č. 2 (2014), s. 723-737.

Rekonštrukcia keramickej misy z prelomu 14. a 15. storočia (Kysucké múzeum v Čadci)

Ochranná listina pre Gašpara Suňoga z roku 1515 (Magyar nemzeti levéltár)

Gašpar I. Suňog (? – 1520)

Mgr. Andrea Paráčová

V tomto roku uplynie 500 rokov od smrti Gašpara Suňoga, zakladateľa významného šľachtického rodu, ktorý Kysuciam a časti Považia vládol približne tristo rokov. Suňogovci z Jasenice a Budatína boli postupne povýšení do barónskeho a potom aj do grófskeho stavu a zastávali význané krajinské funkcie.

Najstaršia známa písomná zmienka o rode Suňog je z konca 14.storočia. V roku 1394 získal Mikuláš Suňog spolu so synmi Michalom, Jánom, Štefanom a Ladislavom dedičné richtárstvo v považskej obci Jasenica za 50 mariek. K richtárstvu dostal slobodný lán (usadlosť), krčmu, mlyn a šesť sedliackych usadlostí, ako aj možnosť zriadiť si pekáreň, jatku, obuvnícku dielňu a ostatné „príležitosti“ podľa zvykov mesta Bytča.

Písomné pramene potom na vyše polstoročia o osudoch rodu mlčia. Bola to turbulentná doba,

poznačená rozháranými pomermi v krajine, osmanskou hrozbou, vojnou s Benátkami i českými husitmi.

S potomkom Mikuláša Suňoga Matejom sa stretávame až v dobe nástupu Mateja Korvína na uhorský trón. V roku 1458 mal byť na základe kráľovho mandátu Nitrianskej kapitule ako „*homo regius*“ – kráľov človek (splnomocnenec) – prítomný pri vovedení Ladislava Podmanického do držby Bystrického hradu, v roku 1462 sa Matej Suňog spomína ako sused a spolusused pri darovaní hradu Košeca Blažejovi Maďarovi a jeho štatúcii, v roku 1465 mal byť ako jeden z kráľových ľudí prítomný pri vovedení Ladislava Podmanického do držby obcí Horoviec, Savčinej, ako aj troch usadlostí osady Lehotka. V roku 1466 bol Matej ako kráľov človek pri štatúcii Podmanického nitrianskou kapitulou do držby Prosného, Hatného, Maríkovej, Klieštiny a Katliny.

V roku 1467 dostal Matej Suňog od kráľa Mateja za vernosť a verné služby obec Jasenicu, ktorú *„od dávna so svojimi predchodcami užíval a užívať si nárokuje. Preto celé naše právo kráľovské v tejto obci...so všetkými užitočnosťami a príslušenstvom ležitosťami akýmikoľvek, so zemami ornými obrábanými aj neobrábanými, poľami, lúkami, pastvinami, lesmi, hájmi, horami, údoliami, vodami, riekami, rybníkmi, mlynmi...Matejovi Suňogovi a jeho potomkom a nasledovníkom dávame a darujeme...“* V tom istom roku bola vykonaná aj štatúcia.

Matej Suňog sa uvádza ako jeden z kráľových ľudí aj v roku 1470, ako sused a spolusused v roku 1472 a v roku 1479 je zaznamenaný medzi šľachtou Trenčianskej stolice.

Matej Suňog mal dvoch synov – Gašpara a Bartolomeja. V roku 1487 dostal Gašpar spolu so svojim otcom a bratom od kráľa Mateja za verné služby osady Visolaje a Sverepec, ktoré po smrti Mikuláša Visloja (*Viszloy*) pripadli späť korune.

Doterajšia historiografia uvádza, že Gašpar Suňog, bojujúci po boku kráľa Mateja, si získal zásluhy najmä v boji proti Jurajovi Poděbradskému, za manželku si vzal vdovu po majiteľovi budatínskeho panstva Rafaelovi z Hatného Alžbetu Turóciovú a v roku 1487 dostal donáciu na Budatínske panstvo.

Manželka Rafaela z Hatného Alžbeta však nebola Turóciová ale Pongrácová, dcéra Jána Pongráca (brata Pongráca II. zo Sv.Mikuláša a Starého hradu), ktorý získal v roku 1454 od panovníka hrad Uhrovec. Jeho prvou manželkou bola Barbora, dcéra Gašpara so Slopnej a okrem Alžbety mali ešte dcéry Katarínu a Kristínu.

Taktiež nie je možné, aby Gašpar dostal v roku 1487 donáciu na Budatínsky hrad, pretože v marci roku 1488 Rafael z Hatného ešte žil. Vtedy totiž nariadil Matej Korvín Turčianskemu konventu vyšetrovanie a nájdenie kompromisu medzi Matejom Malým (*„Parvus“) de Czecze,* liptovským županom a Andrejom Juštom (*Justh*) z Vígľaša (*de Vegles*) ohľadom osady Trebostovo. Medzi sprostredkovateľmi mali byť okrem zástupcu konventu aj šľachtici – Rafael z Budatína (*de Budethyn*), Peter z Nededze, Simon zo Smrečian atď.

Rafael z Hatného zomrel v priebehu rokov 1488 – 1489, lebo v auguste 1489 sa Alžbeta spomína už ako vdova. Keďže Pongácovci boli spriaznení s turčianskym rodom z Necpál, angažovala sa v záležitosti dcéry Blažeja z Necpál Žofie a násilia, ktoré sprevádzalo Žofiino vydanie spod poručníctva turčianskeho zemana Andreja Jušta. Alžbetu mali kvôli tomuto v októbri 1493 vyšetrovať v Budatíne, uvádza sa ako vdova po Rafaelovi. V tom čase však už zrejme bola vydatá za Gašpara Suňoga, lebo ako vdova po Hatňan-

skom sa spomína v súvislosti v spore o majetky s Juštovcami ešte aj v roku 1519.

S Gašparom Suňogom sa stretávame v roku 1495, kedy Ján zo Slopnej a Vršatca založil Gašparovi Suňogovi, jeho manželke Alžbete a deťom Petrovi, Ladislavovi a Barbore štvrtinu ich zemí a lesov v osade Visolaje za 153 zlatých, a to až do doby, kedy mu peniaze nevrátia späť. V tom istom roku bol Gašpar Suňog z Jasenice prítomný medzi svedkami a spolususedmi pri štatúcii palatína Štefana Zápoľského a jeho synov Jána a Juraja do držby trenčianskych hradov Lietava, Košeca a Ilava a majetkov k nim prináležiacich.

V roku 1497 sa Gašpar Suňog vysporiadal aj s Margitou, manželkou Andreja Oslániho, dcérou Žigmunda z Hatného, ktorá mala vo forme vena a dievčenskej štvrtiny majetkové podiely na Budatínskom hrade (*castello sive fortalitio Budethin*) a v Kysuckom Novom Meste.

Gašpar Suňog mal početné spory s okolitými zemianskymi rodmi – Hatňanskými a Popovskými ohľadom majetkov vo Svederníku a Vraní, spor s majiteľom Strečna Marekom Horváthom sa dostal až pred kráľa. V roku 1498 sa začal spor s rodinou Divinských, v roku 1499 sa opäť kvôli svojvoľnému počínaniu Gašpara Suňoga sťažovala rodina Popovských ohľadom ich kúrií vo Svederníku a Vraní. Gašpar sa sporil aj s Podmanickými.

Práve v súvislosti s Gašparom Suňogom sa na budatínskom panstve prvýkrát v písomných správach stretávame s valachmi, hoci valašské osídľovanie bolo nepochybne už v plnom prúde. S valachmi a pasením oviec súviseli i spory so susednými panstvami Strečno a Bytča. V roku 1497 sa Gašpar Suňog sporil pred Trenčianskou stolicou s Marekom Horváthom, kvôli ovciam, ktoré dal na príkaz svojho pána zajať strečniansky kastelán Juraj Horváth. O rok neskôr bol Gašpar odsúdený Trenčianskou stolicou na zaplatenie pokuty 3 mariek za spupnosť, lebo odignoroval zasadnutie stoličnej sedrie, ktorá mala riešiť, že násilne zajal ovce Jánovi Žerotínskemu z Bytče a Dlhého Poľa. V roku 1504 protestoval proti Marekovi Horváthovi, ktorého poddaní bránili budatínskym pastierom pásť ovce na Rači. V roku 1508 došlo k zajatiu dvoch poddaných v Lieskovci ľuďmi strečnianskeho kastelána Juraja Horvátha, ktorých priviedli do Horného Vadičova a tam ich držali, kým za nich Suňogovci nezaplatili 100 denárov. V tom istom roku vdova po Štefanovi Zápoľskom, poľská kňažná Hedviga na sťažnosť Juraja Horvátha nariaďovala Gašparovi Suňogovi a Pongrácovi zo Starého hradu, ktorí napadli valachov strečnianskeho panstva, aby nahradili škody a nechali ich na pokoji. V podobnom duchu sa neskôr niesli aj spory so žilinskými mešťanmi, ktorým náležal chotár Krásna nad Kysucou.

So svojím nevlastným synom Jurajom Hatňanským uzavrel Gašpar v roku 1504 pred budínskou kapitulou vzájomnú dedičskú zmluvu, že v prípade predčasnej smrti jedného z nich mali všetky majetky a majetkové práva, jestvujúce kdekoľvek v kráľovstve, prejsť na toho druhého a jeho zákonných dedičov oboch pohlaví. V tom istom roku uzavreli podobnú dohodu aj s Hatňanskými, keďže dcéra Žigmunda Hatňanského Margita, manželka Andreja Oslániho, mala podiely na Budatínskom hrade aj v Kysuckom Novom Meste.

V roku 1504 kúpil tiež Gašpar Suňog od Jána, syna Michala z Rudiny jeho majetkové podiely v tejto obci za 260 zlatých. Spory s Marekom Horváthom pokračovali, keď po kúpe majetkov v Mojši a Hornom Vadičove mal byť Horváth do nich vovedený, proti čomu Gašpar Suňog protestoval, neskôr odvliekol poddaného Marka Horvátha z Dolného Vadičova do Kysuckého Nového Mesta, v ďalšom roku nechal zdemolovať most cez Váh na území Žiliny, patriacej Horváthovi.

V roku 1506 predal Blažej Čičkán z Rudiny svoje majetkové práva v Rudine a Rudinke *(maior*

Zálohovanie majetkov Juraja z Hatného na Budatínskom panstve Gašparovi Suňogovi, jeho manželke a deťom, rok 1507 (Magyar nemzeti levéltár)

Budatínsky hrad na maľbe Thomasa Endera (internet)

et minor Rudina) Gašparovi a jeho synom Ladislavovi, Jánovi, Krištofovi, Mojžišovi ako aj synovi (!) Jurajovi z Hatného. Po udelení kráľovského súhlasu bola nariadená a vykonaná štatúcia, ktorej sa za prítomnosti zástupcov turčianskeho konventu zúčastnili Ján z Lieskovca, Ján z Podhradia, Ján z Udiče, Blažej Čičkán z Rudiny, Mikuláš z Nededze a iní.

V roku 1507 sa Juraj z Hatného sťažoval pred kráľom, že mu jeho nevlastný otec Gašpar Suňog z Jasenice nechce vrátiť otcovské majetky. Gašpar, ktorý si vzal za manželku jeho matku Alžbetu (v listine chybne Annu!), vdovu po Rafaelovi z Hatného, sa stal Jurajovým poručníkom, čím Jurajove vlastnícke práva prešli do Gašparových rúk a Suňog ich týmto spôsobom užíval. Kráľ Vladislav nariadil Gašparovi vrátiť tieto majetky, na čo Gašpar odpovedal, že *„nech si Juraj na svoje majetky ide, veď aj tak na nich dobre stále, bez neprávostí zotrváva."* Gašpar dodal, že ani poddaných Juraja z usadlostí neodháňal, ale maximálne podporoval.

V októbri toho istého roku prenajal napokon Juraj z Hatného svojmu otčimovi Gašparovi Suňogovi, svojej matke a (nevlastným) bratom Jánovi a Ladislavovi hrad (*castellum*) Budatín ako aj osady a majetky k nemu patriace, teda Budatín, Brodno, Vranie, Zádubnie, Neslušu, Kysucké Nové Mesto, Lieskovec (Kysucký), Povinu, Lehotu (Budatínsku), Dubie, Radoľu, Svederník, Hatné, Prosné, Maríkovu Lehotu, Klieštinu, Katlinu ako aj mýto v Kysuckom Novom Meste a ostatné „užitočnosti a prináležitosti," a to za 3000 zlatých. Ak by Juraj (alebo jeho dediči) chceli tieto majetky späť, mali najskôr dlžnú sumu vyplatiť. Do držby týchto majetkov boli Gašpar Suňog spolu s manželkou Alžbetou a synmi Ladislavom, Krištofom a Mojžišom vovedení turčianskym konventom 17. februára 1508.

Keď v roku 1510 Juraj Hatňanský zomrel, vystúpil s nárokmi na hrad komárňanský župan Osvald z Korlátky so synmi, pričom sa ako majiteľ z titulu zálohovania uvádza Ján Podmanický. Kráľ Vladislav II. v listine, kde sa stanovil termín dohody ohľadom vlastníctva hradu a príslušenstva uvádza, že hrad po smrti Juraja z Hatného pripadol späť do kráľovských rúk a Osvald predložil listiny vzťahujúce sa k hradu (hoci Gašpar Suňog bol do jeho držby právoplatne ustanovený). Možno sa len domnievať, že táto situácia nastala kvôli chaotickej donačnej politike panovníka a dominancii veľmožských rodov. Podľa dohody mal Podmanický vyplatiť istú sumu Osvaldovi a jeho synom, v opačnom prípade mal Bu-

datín prejsť do ich rúk. Dohoda a usporiadanie majetkových práv sa mala týkať aj Gašpara Suňoga, ktorý si na majetky bez dedičov zosnulého Juraja z Hatného nárokoval isté dedičské právo. Situácia sa zrejme vyvinula v prospech Suňogovcov, keďže v nasledujúcom období ostali majiteľmi Budatínskeho hradu a v roku 1511 si mohli dovoliť aj kúpu šľachtickej kúrie v Rudine od Jána Lučanského.

Či s komplikovanými vzťahmi okolo hradu a jeho majetkov súvisí aj ochranná listina z roku 1515, sa taktiež možno len domnievať. Zdá sa, že v tomto roku boli Suňogovci nejako ohrozovaní, lebo kráľ Vladislav II. vydal listinu, ktorou Gašpara a jeho synov Ladislava a Mojžiša prijímal do kráľovskej ochrany. Adresovaná bola vdove po Štefanovi Zápoľskom, tešínskej kňažnej Hedvige a jej synom Jánovi a Jurajovi, ktorým nariadil, nech Gašpara Suňoga a jeho synov ochraňujú vo všetkých majetkoch a vlastníckych právach. V roku 1519 získali Suňogovci od Imrefiovcov Dlhé Pole, naďalej sa súdili s Podmanickými kvôli Visolajom a Sverepcu. To však Gašparovi Suňogovi nebránilo, aby jeho familiári – Ján Rojko, Simon Vavrik a Ján Byvol z Kysuckého Nového Mesta a Matej *Kal (.) se* z Lysice – boli svedkami (neúspešnej) štatúcie Michala Podmanického do držby Krásna nad Kysucou v roku 1519.

To je zároveň posledná správa o Gašparovi, ktorý v roku 1520 zomrel. Gašpar I. položil majetkový základ rodu a povzniesol ho medzi okolitým zemianstvom. Sobášom svojho syna Mojžiša I. so Sárou Podmanickou zabezpečil svojmu potomstvu v nadchádzajúcom búrlivom období mocných spojencov a ochrancov. Jeho vnuci sa napokon dedičmi Rafaela Podmanického.

Pramene a literatúra

Magyar nemzeti léveltár, online databáza „ hungaricana,“ CHARTRES

MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár I. (1387 – 1399).* Akadémiai kiadó Budapest 1951.

BORSA IVÁN: Balassa család levéltára 1193 – 1526. Akadémiai kiadó, Budapest 1990.

NAGY, Iván. *Magyarország családi czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. I. - XII. + Suplement. Friebeist Pest 1857 – 1868.* Vyšlo na DVD – Arcanum DVD Könyvtár IV. Családtörténet-Heraldika-Honismeret.

FIALA, Andrej – IZAKOVIČOVÁ, MÁRIA – MARSINA, Richard. Budatín. In*Vlastivedný časopis* 14/1, 1965. Bratislava.

LOMBARDINI, Alexander. Hrady trenčianskeho Považia. In *Letopis Matice slovenskej* III. 1866.

PARÁČOVÁ, Andrea. Suňogovci z Jasenice a Budatína. In PINDUR, David – TURÓCI, Martin a kol. *Šľachta na Kysuciach a jej susedia.* Kysucké múzeum v Čadci, Múzeum Tešínska, Považské múzeum v Žiline. Čadca – Český Těšín – Žilina 2012.

FEKETE NAGY, Antal. *Magyarország történelmi fölfrajza a Hunyadiak korában, I. Zv. Trencsén vármegy.* Budapešť 1941.

LUKINICH, Imre. *A Podmaninini Podmaniczky család okleveltára* I., Budapest 1937.

LUKINICH, Imre. *A Podmanini Podmaniczky család okleveltára,* zv. II. (1510 – 1537). Budapešť 1939.

Jablunkovské šance mali chrániť Sliezsko pred nájazdmi Turkov i protihabsburských povstalcov (Wikipedia)

Jablunkovské šance na mapách Prvého vojenského mapovania

Mgr. Martin Turóci, PhD.

(1.časť)

Názvom Jablunkovské šance označujme unikátny pevnostný komplex vybudovaný v minulosti na obranu Jablunkovského priesmyku. Obranný systém tvorili 4 hlavné pevnosti a niekoľkých menších pevnôstok vybudovaných od prvej polovice 16. do druhej polovice 17. storočia, ktoré mali chrániť priesmyk i bohaté Sliezsko predovšetkým pred nájazdmi osmanských Turkov i protihabsburských povstalcov z Uhorska.

Najstaršiu pevnosť obranného systému predstavujú Staré šance, ktorej vznik súvisí s prvými opevňovacími prácami v oblasti. Pevnosť postavili v blízkosti Svrčinovca na strategickom mieste situovanom priamo pod Jablunkovským priesmykom, neďaleko cestnej komunikácie spájajúcej Uhorsko so Sliezskom, ktorú mala jej posádka kontrolovať a chrániť. Hoci nám zatiaľ priame doklady k jej vzniku chýbajú, je pravdepodobné, že

postavená bola niekedy v druhej polovici 40. prípadne v priebehu 50. rokoch 16. storočia, pričom písomné pramene ju po prvý krát spomínajú v roku 1578.

Pretrvávajúca hrozba vpádu osmanských Turkov i protihabsburských povstalcov spoločne s intenzívnymi bojovými operáciami tridsaťročnej vojny predstavovali v nasldujúcich rokoch pre miestnu vrchnosť dostatočný argument pre ďalšie posilňovanie obrany priesmyku. Nastúpený trend bol sprevádzaný výstavbou nových a rozširovaním starších fortifikačných objektov.

V roku 1621 nachádzame v písomných záznamoch zmienku o výstavbe najsilnejšej a najväčšej pevnosti Jablunkovského priesmyku situovanej severne od Starých šancí, ktorú neskoršie zápisy uvádzajú pod názvami Jablunkovské, Nové či Veľké šance.

V 40. rokov 17. storočia sa objavujú prvé písomné záznamy o šanciach Hrčava, spomínaných neskôr tiež pod názvami *Hertzava, Hertiva* alebo *Hertvia*. Túto menšiu drevozemnú pevnosť – redutu postavili pravdepodobne v 30. rokoch 17. storočia neďaleko dnešného slovensko-poľsko-českého trojmedzia.

Niekedy v druhej polovici 17. storočia, prípadne možno už v 40. rokoch, začala na vrchu Valy nad obcou Čierne výstavba pevnostného komplexu Malé šance (*Kleine Schantz*). V nasledujúcich rokoch na spomínanom mieste vyrástol 1,5 km dlhý obranný systém tvoreným hlineným valom, priekopou a štyrmi štvorcovými redutami s rozmermi približne 20x20 metrov a niekoľkými redanmi (obrannými baštami trojuholníkovitého tvaru vystupujúcimi z valu), kde v roku 1663 slúžila posádka o sile približne 40 mužov.

Keďže hrozba vojenských vpádov, pri ktorej najväčšie riziko predstavoval predovšetkým vpád protihabsburských povstalcov z Uhorska, nepoľavovala ani v druhej polovici 17. storočia, pribudli v tomto období k už spomínaným pevnostiam ďalšie. Na vrchu Studeničný nad Mostami u Jablunkova vybudovali redutu Hajducké šance (*Heiduken Schantz*). Približne v rovnakom období obranu priesmyku posilnila pevnosť Volské šance (*Ochßen Schantz*), ktorú s pevnosťou Malé šance spájala spojovacia reduta. Prvá zmienka o nových šanciach situovaných pod vrchom Ochoditá v blízkosti poľskej obce Koniaków na poľsko-sliezskej hranici pochádza z v roku 1678.

Spomenuté pevnosti spoločne s desiatkami ďalších menších pevnôstok plnili svoju obrannú funkciu spoľahlivo takmer dve desaťročia. Obdobie najväčšej slávy zažívali od 60. rokov 17. storočia do roku 1711. Prvé decénium 18. storočia zároveň odštartovalo ich postupný úpadok.

Silnú ranu pevnostiam zasadil jednak nástup a rozvoj nových bojových techník, ktorým nedokázali čeliť. Okrem toho po potlačení posledného protihabsburského povstania a pacifikácii pomerov v Uhorsku i predchádzajúcej eliminácii tureckej hrozby v závere 17. storočia postupne stratili i svoje obranné poslanie. Úmerne s poklesom strategického významu klesala i ochota štátu financovať nákladnú prevádzku týchto objektov. Po odchode vojenských posádok začali v priebehu nasledujúcich desaťročí 18. storočia opustené pevnosti postupne chátrať a pustnúť.

Strážnu funkciu si udržali iba Veľké šance, v roku 1848 však i z tejto pevnosti odišla posledná vojenská posádka. Opustený objekt miestne obyvateľstvo následne premenilo na lacný zdroj stavebného materiálu. Do dnešných dní tak z majestátnej stavby ostalo iba torzo, pričom rovnaký osud niekoľko desaťročí predtým postihol i ďalšie pevnosti a pevnôstky.

Zememerač pri mapovaní terénu (Wikipedia)

Mapy prvého vojenského mapovania predstavujú mimoriadne vydarený výsledok jedného z najvýznamnejších kartografických projektov našej i európskej histórie. Prvé vojenské mapovanie prebiehalo v rokoch 1763 – 1787 z iniciatívy habsburskej panovníčky Márie Terézie (1740 – 1780). Vojenskí kartografi počas viac než dvoch desaťročí, pomocou nových kartografických a zememeračských metód, zmapovali územie takmer celej Habsburskej monarchie.

Mapovanie Kysúc prebiehalo súčasne s mapovaním severouhorských (slovenských stolíc) v rokoch 1769 – 1772, ktoré viedol podplukovník von Motzel. Skupiny zememeračov v tejto fáze pracovali predovšetkým v oblasti dnešného severného Slovenska, kde mapovali územie Oravskej, Liptovskej, Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej, Užskej, Berehovskej, Trenčianskej a Turčianskej stolice. Von Motzel riadil mapovanie až do roku 1771, keď jeho účinkovanie predčasne ukončila smrť vo vlnách rozbúreného Dunajca. Velenie nad kartografickými prácami následne prevzal major Steinbacher, ktorý mapovanie severouhorských stolíc riadil až do úspešného zavŕšenie v roku 1772. Výsledkom práce vojenských kartografov boli mimoriadne presné mapy. O ich kvalitách najlepšie vypovedá skutočnosť, že po drobných úpravách a doplnkoch ich armáda používala až do prvej svetovej vojny.

Vysokú výpovednú hodnotu kartografického obsahu máp Prvého vojenského mapovania ešte viacej znásobovali vojensko-geografické opisy terénu (*Militärische Landesbeschreibungen*), ktoré spomedzi všetkých troch vojenských mapovaní

Pevnosti na mapových listoch Prvého vojenského mapovania

Ako významné strategické objekty nachádzame pevnosti Jablunkovského priemysku znázornené na mnohých kartografických materiáloch z obdobia novoveku. Spomedzi viacerých plánov, máp či náčrtov pevnosti ležiace na pomedzí Uhorska a Sliezska zachytávajú i mapové listy Prvého vojenského mapovania, ktorým patrí medzi dobovými kartografickými dielami osobitné miesto. Ich význam podčiarkuje predovšetkým skutočnosť, že po prvýkrát hodnoverne, v reálnych tvaroch a rozmeroch, zachytávajú pozície jednotlivých fortifikačných objektov.

Pevnosť Malé šance na mapovom liste Prvého vojenského mapovania (KOLEKTÍV: Az első katonai felméres. (DVD). Budapešť : Arcanum, 2004)

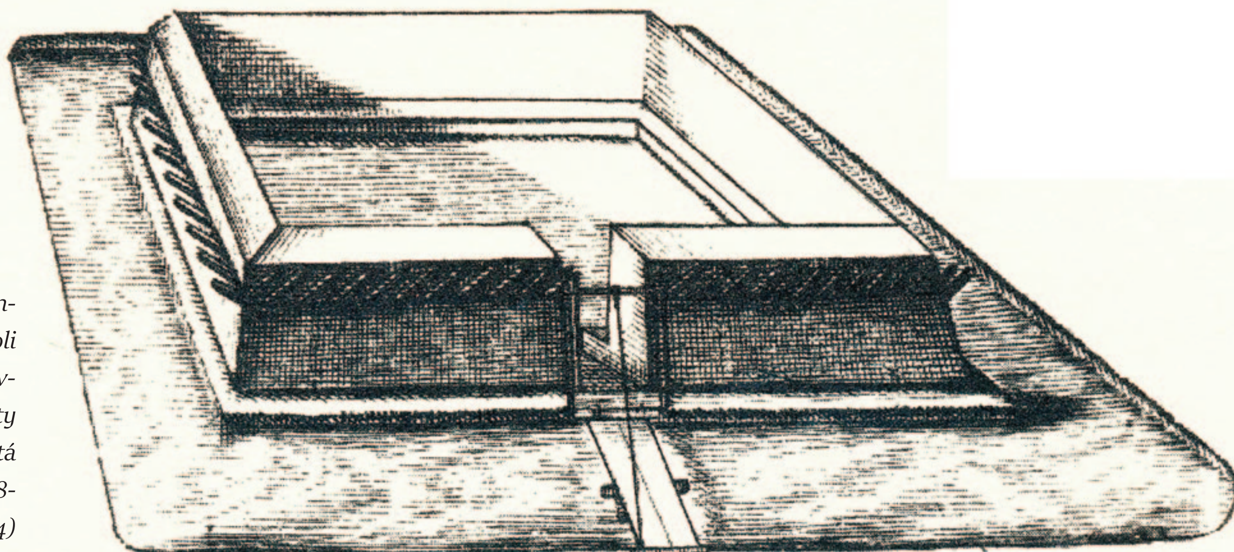
vznikli jedine pri tomto mapovaní. Vznik opisov podmieňovalo nariadenie, podľa ktorého museli vojenskí zememerači okrem mapovania terénu dokumentovať i všetky poznatky dôležité pre vojenské účely, ktoré nebolo možné vyznačiť v mape. Išlo predovšetkým o údaje ako: I. Vzdialenosť (Entfernung) medzi jednotlivými lokalitami. II. Pevné stavby (Solide Gebäude), III. Vodstvo (Waßer), IV. Lesy (Wälder), V. Lúky a močiare (Wiesen und Sümpfe), VI. Cesty a hradské (Wege und Straßen), VII. Okolité vrchy (Umliegende Berge).

Zememerači pri mapovaní terénu v oblasti uhorsko-sliezskeho pohraničia pochopiteľne neobišli ani pevnosti Jablunkovského priesmyku. Napriek tomu, že väčšina z nich v tom čase už neplnila svoj pôvodný vojenský účel, stále predstavovali významný orientačný, prípadne strategický objekt.

Na podrobných a presných mapách Prvého vojenského mapovania nachádzame znázornené všetky hlavné pevnosti – Staré šance, Veľké šance, Malé šance, Volské šance a spoločne s nimi i viacero menších fortifikačných objektov, pričom podrobnejšie informácie o pevnostiach nám prinášajú opisy jednotlivých obcí ležiacich v oblasti Skalitskej doliny – Čierne a Svrčinovec a ďalších sídel.

ČIERNE (*Czarno vel Cserne*)

Zmienky o pevnostiach nájdeme i pri vojenskom opise obce Čierne (v originálnych textoch mapovania označené názvom – *Czarno vel Cserne)*. Od susednej obce Skalité bola táto obec vzdialená 1¾ hodiny a od poľskej *Jaworzynky* 1½ hodiny pochodu. (Jedna hodina predstavovala

Súčasťou opevnenia Jablunkovského priesmyku boli taktiež menšie zemné pevnôstky – reduty (KLUČINA, Petr: Třicetiletá válka: obraz doby 1618-1648. Praha: Paseka, 2004)

vzdialenosť približne 3800 metrov, alebo 5000 krokov). Opisy nás ďalej informujú, že po ¾ hodinovom pochode sa odtiaľto mohli vojaci dostať k dvom pevnostiam. Prvou bola reduta *Barzina Schantz* predstavujúca menšiu pevnôstku stojacu na mieste dnešnej usadlosti Baŕiny v Českej republike. V čase mapovania jej okolie nebolo osídlené. Nachádzali sa tu len umelo vyklčované lúky označené názvom *Barzina Wiessen* situované medzi hustým lesným porastom. Od severu sa nad pevnosťou týčil vrch Gírová (839,9 m n.m.) *Gerowa* oder *Hexen Berg*. Druhú pevnosť predstavoval komplex Malé šance *Kleine Schantz*.

Sídlisková štruktúra tejto obce sa výraznejšie neodlišovala od ostatných kysuckých sídel. Veľkú dedinu tvorilo rozptýlené osídlenie tiahnuce sa po obidvoch stranách údolia potoka Čierňanka *Czadetzka Bach*. K Čiernemu patrilo i niekoľko domov postavených v úžľabine pod neďalekým vrchom Stankovo.

V chotári pracovali tri drevené mlyny postavené pozdĺž toku Čierňanky. Lesy s výnimkou hustých porastov rastúcich v úžľabinách vrchu Stankovo (792 m.n.m.) *Polana Berg* a pri druhom mlyne boli prevažne riedke a krovinaté. Kvalita hlavnej cesty, ktorou bola vozová hradská vedúca od Svrčinovca údolím Čierňanky až do Poľska, nebola najlepšia. Jej nekvalitný povrch dovoľoval presun iba ľahkým povozom, ako však uvádzajú opisy, v prípade núdze ju bolo možné použiť aj na prepravu ťažších nákladov. Po chodníkoch spájajúcich obec s výšinami a usadlosťami v okolí však bolo možné prejsť iba na koni. Zaujať dobré palebné postavenie v okolí Čierneho nebol žiaden problém. Strategický význam mali totiž všetky vysoké vrchy na okolí.

SVRČINOVEC (*Szwirczinowecz*)

Ďalšie zmienky o pevnostiach nachádzame i pri opise Svrčinovca (*Szwirczinowecz*), ktorého najbližšou obcou bolo Čierne vzdialené ½ hodiny pochodu. Pochod k usadlosti Čadečka trval dvakrát toľko, rovnú hodinu. Podobne ako predchádzajúca obec i Svrčinovec patril k typickým kysuckým obciam s roztrúseným osídlením. Najvýznamnejším tokom bola riečka Čierňanka (*Czadetska Bach*) dosahujúca v obci maximálnu šírku 8 – 9 krokov (jeden krok bol približne 0,8 m).

Počas výdatných dažďov, keď jej hladina značne stúpla, bolo po nej možné splavovať drevo až k ústiu s Kysucou a odtiaľ ďalej dolu prúdom až k Váhu.

Z nášho pohľadu predstavuje najdôležitejšiu informáciu krátka zmienka o troch pevnostiach Jablunkovského systému. V závere opisu obce totiž nachádzame informáciu o tom, *že Starým a Novým šanciam, dedine i okoliu dominuje vrch Postzredny Szial (pravdepodobne vrch Dejuvka 637,1 m n.m.), no najvyššia v okolí je výšina vystupujúca neďaleko šancí Sťaté Szienta Schanz (Der Postzrednÿ Szial dominirt die alte und neüe Schanz, das Dorf und die Gegend, der höchste in der Gegend ist die Höhe ohnweit der Szienta Schanz.)*

Vojenských historikov istotne zaujme informácia o tom, že obidve významné pevnosti, tak Staré šance ako aj Veľké šance, bolo možné palebne kontrolovať z vrchu Dejovka, ktorý bol pre tento priestor dominantný. Dôležitou je tiež zmienka o menšej a málo spomínanej pevnosti Sťaté šance, čo bola menšia štvorcová reduta ležiaca východne od Veľkých šancí na mieste dnešnej rovnomennej osady. Úlohou tejto pevnôstky bolo strážiť bočnú horskú cestu vedúcu od Svrčinovca údolím Šľahoroho potoka, po ktorej bolo možné obísť obidve hlavné pevnosti.

(pokračovanie v budúcom čísle)

Predsezónne ošetrenie objektov ľudovej architektúry a hospodárske práce v Múzeu kysuckej dediny

MÁRIO JANÍK

Viaceré objekty Múzea kysuckej dediny zastihol príchod jari v zlej kondícii. Ustupujúca zima, no i viaceré neriešené problémy z minulých období, vyžadovali technické, konzervátorské a reštaurátorské zásahy rôzneho charakteru. Aj keď v tomto článku hovoríme o predsezónnom ošetrení a údržbe, ktoré môžeme považovať za ukončené, uvádzané práce naďalej pokračujú a budú pokračovať aj v nasledujúcich obdobiach.

Sľubný rozbeh prác v polovici marca zastavila celosvetová pandémia ochorenia Covid 19 a s ňou súvisiace opatrenia. Aj keď základné činnosti ako napríklad údržba techniky na HLÚŽ boli zabezpečované priebežne, k samotnému ošetreniu objektov a zariadení sa mohlo pristúpiť až koncom apríla. Technicky najnáročnejšie práce sa vykonávali dodávateľsky. Ide najmä o výmenu šindľovej krytiny na obytnom dome v usadlosti Do potoka. Tu bola vymenená celá plocha strechy. Najnáročnejším počinom po technickej a finančnej stránke, ale i z hľadiska nasadenia pracovníkov Kysuckého múzea, boli rekonštrukčné práce na Historickej lesnej úvraťovej železnici. Bolo treba odkopať a odstrániť zhnité podvaly pod koľajiskom a nabiť nové, medzery vysypať štrkom, vykonať technické práce na koľajniciach a potrebné merania, ošetriť a natrieť oceľové mosty, vymeniť drevené komponenty, ošetriť a osadiť dopravné železničné značenie. V čase písania tohto článku bola snaha zamestnancov i dodávateľov korunovaná prvým čiastkovým úspechom, keďže sa podarilo spustiť prevádzku železnice na prvom úseku zo stanice Skanzen po priecestie pri osade U Hruškuliaka.

Veľkým problémom objektov ľudovej architektúry je zahnívanie drevených konštrukčných častí budov. Najhoršie spravidla bývajú na tom spodné brvná, ktoré sú vystavené vlhkosti pri styku so zeminou. Starí majstri tento problém riešili podkladaním kameňmi, tzv. podmurovkou, čo bolo brané na zreteľ i pri budovaní skanzenu. Spomenuté má však význam iba vtedy, ak sú nánosy hliny spôsobené eróznou činnosťou pravidelne odstraňované a dažďová voda odvádzaná. K výkopom drenážnych jarčekov a obnažovaniu zanesených spodných brvien od hliny sa pristúpilo už na jeseň 2019 po revízii objektov ľudovej architektúry. V prvých májových dňoch boli vymenené spodné brvná u najviac postihnutých objektov. V maštali v usadlosti U Hruškuliaka to bolo jedno brvno na svažnej strane. Na studni

Príprava studne v usadlosti U Hruškuliaka na výmenu zhnitej spodnej časti (foto autor)

Obkopané podvaly na HLÚŽ pripravené na výmenu (foto autor)

v tej istej lokalite bola vymenená kompletne celá spodná časť, na vyhni v usadlosti U Poništa jedno bočné brvno zo strany od lesa. Vymenené brvná sa vypodložili vhodnými kameňmi. Táto podmurovka z kameňov sa previedla aj pod nevymenenými brvnami vyhne a studne v usadlosti U Poništa. V styku so zeminou boli aj drevené rošty v „kuči“ stodoly v lokalite U Poništa a v maštali v usadlosti U Hruškuliaka. Postihnuté časti boli rozobraté, prebytočná hlina odstránená a odvezená, zhnité žŕdky nahradené novými a napokon boli rošty skompletizované do pôvodného stavu.

Večný nepriateľ všetkých stavieb – voda – sa podpísal aj pod havarijný stav chlievu pod obytným domom v usadlosti Do potoka. Murivo bolo popraskané, čiastočne zosunuté, tlak stropnej časti spočíval iba na jednej z troch oceľových konzol. Drevený podlahový rošt bol totálne zdevastovaný hnilobou, pod ním stála voda. Dvere i drevená zárubňa boli v spodných častiach zhnité. Bolo treba pristúpiť ku komplexnej sanácii tejto časti objektu. Najskôr bol odstránený drevený rošt a vykopaný drenážny jarček. Podlaha bola zbavená blata a stavebnej suti, ktoré boli vyvezené. Stropná časť bola na viacerých miestach podopretá drevenými stojkami aby sa zabránilo jej ďalšej devastácii a zároveň bol prenesený jej tlak na všetky tri oceľové konzoly. Nasledovalo rozobratie rozpadnutého muriva a opätovné vymurovanie postihnutých častí dodávateľom. Ako stavebný materiál boli použité očistené pôvodné kamene. Po vyzretí muriva boli pracovníkmi múzea odstránené drevené stojky a opätovne vyvezená zmes novovzniknutého blata a stavebnej suti. Pri prieskume sa zistilo, že pod chlievom pravdepodobne vzniklo žriedlo, z ktorého je do nej voda vytláčaná. Podľa riaditeľky KM Mgr. Heleny Kotvasovej v minulosti bol tento objekt suchý a problém s prerážajúcou vodou je teda novovzniknutý. Vzhľadom

Novovybudovaná ohrada pre záhony s poľnohospodárskymi plodinami (foto autor)

k zisteným skutočnostiam bolo rozhodnuté, že do chlievu nebude opätovne osadený drevený rošt, namiesto neho bude podlaha vydláždená plochými kameňmi. Vydláždená plocha je predelená drenážnym jarčekom, ktorým je odvádzaná vyvierajúca voda von z pivnice. V exteriérovej časti bol do drenážneho jarčeku vložený drevený žľab, ktorý zabezpečí plynulejšie odtekanie vody a zároveň aj pôsobí estetickejšie ako brázda od krompáča.

V sledovanom období prebehli aj konzervačné práce. Dôraz bol položený najmä na obvodové vonkajšie steny objektov. Ošetrené boli kompletne usadlosti (teda obytné domy i hospodárske budovy) U Rybov, Do potoka, U Poništov, U Romanov, ďalej plevník v usadlosti U Hruškuliakov, dom lesných robotníkov z Dunajova, chalupa z Oščadnice, krčma z Korne, mlyn a píla z Klubiny, Šuľavov choľvarok, Kolenov choľvarok a objekt od Bisahov. Na ošetrenie bol použitý insekticídny a fungicídny prípravok na ochranu dreva Lignofix E-Profi. Obytný dom a vyhňa U Poništov boli experimentálne ošetrené prípravkom Karbolineum extra. Tento preparát bol zvolený vďaka vynikajúcim preferenciám kolegov z iných múzeí, navyše poskytuje i ochranu pred UV žiarením, nevýhodou je však vyššia cena. Do budúcna bude preto potrebné sledovať a porovnávať účinnosť oboch spomenutých prípravkov spolu s preparátom Bochemit Opti F, ktorým boli v roku 2019 naimpregnované objekty usadlosti U Hruškuliaka.

Okrem spomenutých objektov boli ošetrené i niektoré zbierkové predmety, najmä náradie a stroje v hospodárskych budovách. Vzhľadom k rozsahu všetkých prác v skanzene neboli prevádzané žiadne zložitejšie postupy, aplikovalo sa len jednoduché natieranie štetcom, čo zvládali aj zamestnanci s iným pracovným zaradením, ako je konzervátor. Pri zvolení takéhoto postupu prác sa však počíta s tým, že v priebehu sezóny sa konzervátori vrátia k technicky náročnejším prácam najmä na rôznych hospodárskych strojoch a zariadeniach.

Nezameniteľný a jedinečný kolorit Múzea kysuckej dediny dotvárajú i rôzne úžitkové či hospodárske zariadenia. Pracovníčky KM zriadili

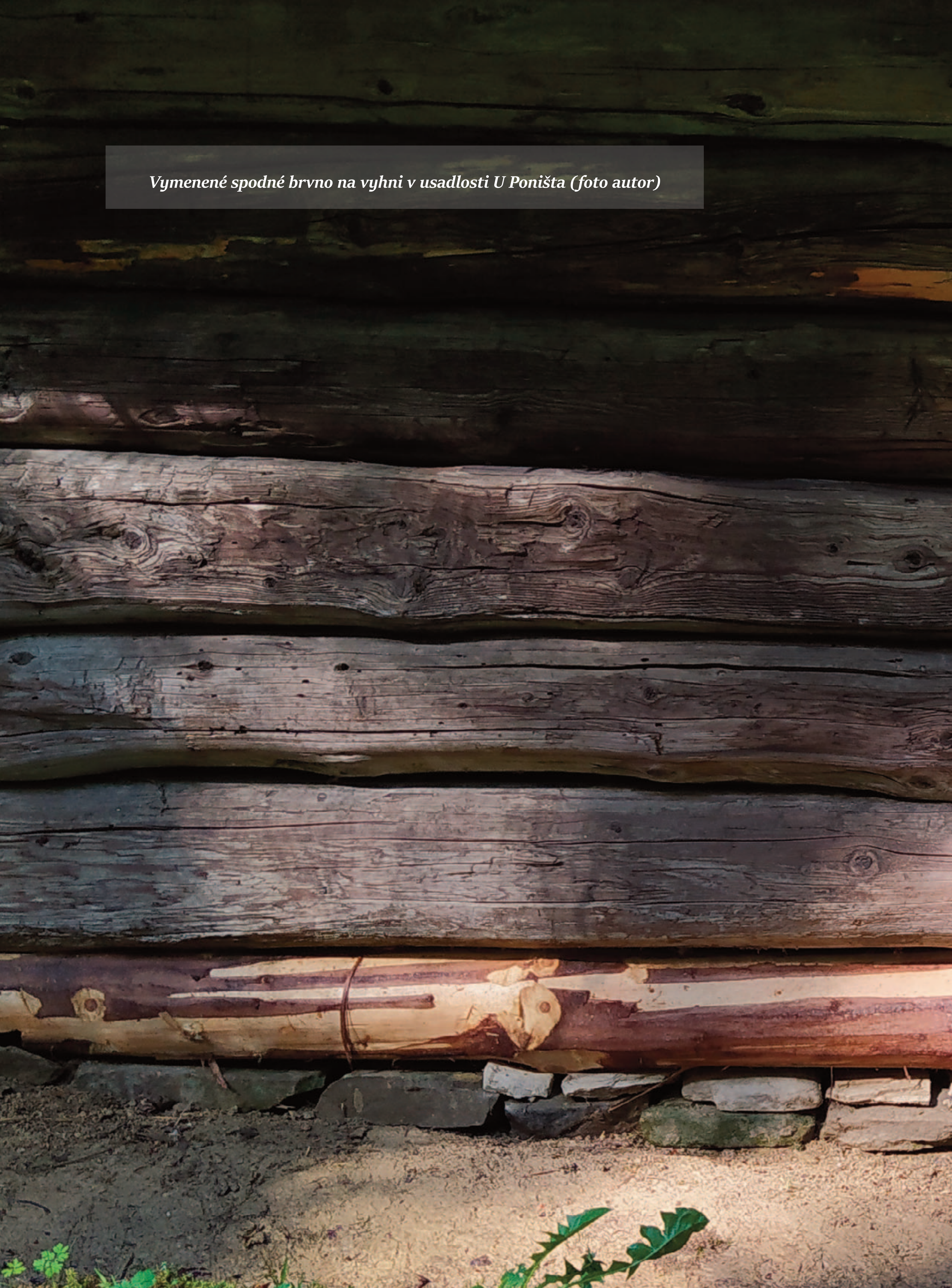
Podšalovanie poškodeného chlievu pred sanáciou v usadlosti Do potoka (foto autor)

Chliev v usadlosti Do potoka po zrekonštruovaní muriva a osadení odvodňovacieho žľabu (foto autor)

záhony, do ktorých nasadili tradičné plodiny ako zeleninu – kapustu, cibuľu, šalát, mrkvu ďalej fazuľu, bôb, ľan, ovos, kvaku. Keďže v skanzene sú chované aj ovce, ktoré si rady pochutnajú na klíčiacich plodinách, vybudovali zamestnanci okolo záhonov ohradu. Tá sa skladá z kolov nabitých do zeme, medzi ktoré sú nabité neokresané a neohobľované dosky. Jedna strana je rozoberateľná a je tvorená olúpanými žŕdkami. Tieto záhony sú situované nad usadlosťou do Potoka.

Na bezpečný pohyb návštevníkov slúžia exteriérové schody, vďaka ktorým sa dajú pohodlne prekonať strmšie stúpania k niektorým usadlostiam. Tie staré, tvorené doskami a polguľatinami zapustenými do terénu a vysypané štrkom už boli pozahnívané a tak sa pristúpilo k ich oprave. Ako materiál boli tentoraz zvolené oveľa trvanlivejšie vyradené drevené podvaly z HLÚŽ, ktoré boli po osadení vyplnené zeminou a vrchná vrstva posypovým štrkom. Takto bolo postupne vybudovaných 10 schodov od cesty k usadlosti U Poništa a 3 k maštali a pivnici v usadlosti Do potoka. Topiaci sa sneh stiahol so sebou aj štrk, ktorým bol vysypaný chodníček stúpajúci od mostíku k usadlosti U Hruškuliaka. Preto sa do kyprej zeminy osadili ploché kamene, vytiahnuté z potoka.

Pri výpočte predsezónnych prác nesmieme zabudnúť ani na pracovníčky múzea, ktoré odviedli obrovský kus poctivej práce. Okrem spomenutého sadenia hospodárskych plodín vyinštalovali expozície, z ktorých boli zbierkové predmety stiahnuté po sezóne 2019 či povytínali náletové dreviny. Veľa času strávili upratovaním a čistením. Najviac práce bolo v suterénových priestoroch Raganovho mlyna po stavebných úpravách, či podkroví obytného domu v usadlosti Do potoka, kde zostalo veľa odpadu, po výmene strešného šindľa.

Vymenené spodné brvno na vyhni v usadlosti U Poništa (foto autor)

Akvizícia hasičských predmetov

Mgr. Vladimír Homola

V priebehu roka 2019 sa Kysuckému múzeu podarilo získať do svojho zbierkového fondu pozoruhodnú zbierku 161 hasičských predmetov v hodnote 12 216 €. Získané predmety mapujú vývoja požiarnictva na Kysuciach, ako i v ďalších častiach krajiny, počas rôznych historických období. Táto rozsiahla akvizícia bola výsledkom dlhodobej snahy Kysuckého múzea rozšíriť málopočetný zbierkový fond požiarnictva. Predmety boli zakúpené od súkromného zberateľa a dlhoročného hasiča z povolania pána Jozefa Oravca. Získanie predmetov bolo možné, vďaka dotácii z Programu 5.2.2 /Akvizícia múzeí Fondu na podporu umenia vo výške 11600 € a 5,004% účasti Kysuckého múzea na financovaní v hodnote 616 €. Kladnému stanovisku FPU predchádzala dôkladná príprava projektu. Zisk 161 hasičských predmetov voľne nadväzuje na zapojenie múzea pri vydaní ocenenej publikácie *Dobrovoľní hasiči v Žilinskom kraji*, vydanej v roku 2015. Akvizícia hasičských predmetov pomôže múzeu zachytiť vývoj požiarnictva v regióne a priblížiť ho verejnosti. Celý súbor bude využitý na prezentačné účely so sprievodným podujatím zameraným na hasičstvo. Fond požiarnictva mal až do získania 161 hasičských predmetov len 6 položiek. Počiatky tohto fondu siahajú do roku 1981, kedy sa podarilo získať požiarnicku sekerku z Riečnice. V nasledujúcich rokoch fond rozšírili ďalšie predmety. Medzi získanými predmetmi nájdeme rôznorodú zmes uniforiem a ďalšieho hasičského vybavenia. Predmety zachytávajú vývoj požiarnictva od Rakúsko-Uhorska, cez „1. a 2. ČSR", Slovenský štát až po socialistické Československo. Akvizícia pozostáva zo 7 hasičských prilieb (pre veliteľa zboru, námestníka zboru, veliteľa čaty-samaritána, námestníka veliteľa čaty, čatovodiča-samaritána, rojvodiča-trubača, a takisto prilbu pre mužstvo, respektíve hasiča-samaritána), 10 opaskov (kožený opasok na tesák so závesníkom pre činovníka, 2 farebné vychádzkové opasky – žltý a červený so sponou, opasok pre mladého hasiča, 3 opasky tzv. motýliky a 3 farebné plátené opasky). Súčasťou akvizície sú takisto 3 samostatné pracky na opasok (jedna na opasok tzv. „motýlik" z obdobia 1. ČSR, ďalej bližšie nedatovaná rakúsko-uhorská pracka a takisto aj zberateľsky vzácna a raritná pracka s motívom Podkarpatskej Rusi. Súčasťou akvizície sú aj uniformy: vychádzková uniforma ZHJ (pozn. Zemská hasičská jednota na Slovensku), biela rakúsko-uhorská vychádzková uniforma a pracovná uniforma s čiapkou. Medzi získanými predmetmi nájdeme aj 4 čiapky (čiapku z obdobia ČSR, 2 čiapky ZHJ s odznakom a takisto rakúsko-uhorskú čiapku s odznakom). Súčasťou akvizície sú rovnako ochranné pomôcky: okuliare a kožená kukla. Súčasťou zbierkového fondu sa stali 2 tesáky pre činovníka vrátane púzdra, 2 tesáky pre veliteľa s púzdrami a 6 typologicky rozmanitých tesákov pre hasičov. Neodmysliteľnou súčasťou vybavenia hasičov v minulosti ako i dnes je sekera. V rámci akvizície sa nám do múzea podarilo získať: sekerku pre činovníka, veliteľa zboru, námestníka veliteľa, pre lekára, veliteľa čaty-tajomníka-dozorcu (vrátane závesníka), veliteľa čaty-samaritána a 4 rôzne sekerky pre mužstvo. Súčasťou súboru sú takisto dychové nástroje 2 vysokotónové trúby, 2

dvojtónové trúby a šnúru s píšťalkou pre činovníka. Súčasťou fondu sa stali i prenosné svietidlá ako 2 lampáše a fakľový lampáš-sviečka. Medzi ďalšie získané predmety patrí plátené vedro na hasenie ohňa. Osobitý celok tvoria odznaky: 6 náramenných rozlišovacích, 10 čiapkových, 8 prilbových a 3 rozlišovacie klopové odznaky. Súčasťou akvizície sú tiež 2 výložkové označenia hodnosti, 71 rozmanitých medailí, krížov a odznakov na uniformu (od obdobia Rakúsko-Uhorska až po rôzne dekády medzivojnového a socialistického Československa).

V rámci súboru získaných predmetov pre bližšie zoznámenie s akvizíciou vyberáme: Prilba pre veliteľa zboru – široká 25 cm a dlhá 28 cm. Chránila hlavu pred nárazom. Vyrobená bola z bližšie neurčeného kovu, mosadze a kože. Prilba je čierno-lesklá, na vrchu má ostrý mosadzný hrebeň, ktorý je zaokrúhlený. Remenné štítky slúžili na upevnenie prilby pod bradou. Na prilbe je umiestnený hasičský znak schválený Zemskou hasičskou jednotou, pod znakom sa nachádza nápis Zemská has. jedn. na Slovensku. Súčasťou prilby je podložka so širokými ušnicami a kovovým lipovým podbradkom. Kovové časti sú v ohni zlatené.

Do zbierkového fondu sa podarilo získať takisto viacero opaskov. Jedným z nich je aj textilný hasičský opasok žltej farby s kovovou prackou. Opasok má celkovú dĺžku 85 cm. Na vonkajšej strane sa priamo v opasku sa nachádzajú tri vytkané pruhy červenej a zelenej farby. Zadná strana opasku je jednofarebná – žltá. Pracka opasku je vyrobená z kovu, ktorý je mierne zoxidovaný. Uprostred pracky sa nachádza strieborný znak Zemskej hasičskej jednoty na Slovensku.

Fond rozšírili aj uniformy, napríklad vychádzková uniforma šedo-bielej farby pochádzajúca spred roku 1918. Uniformu tvorí blúza a nohavice s koženým opaskom. Blúza uniformy ako i nohavice majú gombíkové zapínanie. Gombíky sú pozlátené. Na blúze sa nachádzajú 2 vrecká na bokoch spodnej časti uniformy a 2 náprsné vrecká. Na ramenách sú výložky červenej farby.

Ďalším získaným predmetom je požiarnicka čiapka tzv. brigadírka. Je tmavomodrá, zhotovená zo súkennej látky. Forma a vzor je predpisová. Priemer vrchnej, okrúhlej časti brigadírky je 30 cm. Vpredu pred štítkom je remenný lakovaný pásik. Súčasťou čiapky je v prednej časti umiestnený znak československých hasičov a po bokoch umiestnené kovové hviezdy bronzovej farby.

Zberateľsky vzácny a historicky hodnotný je tesák pre činovníka. Má dĺžku 75 cm. Čepeľ je zakončená dlátovitou špičkou. Kovanie a záštita tesáka sú vyrobené z mosadze, ktorá je zdobená. Ukončenie tesáka má podobu hasičskej prilby. Rukoväť je vyrobená z bližšie neurčeného materiálu zrejme parohu, kosti prípadne slonoviny. Súčasťou tesáka je púzdro vyrobené z dreva potiahnutého na čierno nafarbenou kožou. Medzi záštitou a rukoväťou je zlatený okrúhly diel.

Fond múzea rozšírili takisto sekerky. Jednou z nich je aj sekerka pre veliteľa zboru. Má celkovú dĺžku 42 cm. Čepeľ je dlhá 18 cm. Na jednej strane sekerky sa nachádza dlhé ostrie, na druhej strane do špica vybiehajúci, zahnutý hrot. Na spodku sekerky smerom k ostriu sa nachádza ozub. Porisko je vyrobené z tvrdého dreva a na spodnom konci okované. Porisko je masívne, aby sa pri práci mohlo pevne držať v rukách a nevyšmyklo sa. Na porisku sú 2 vybiehajúce kovové prvky, na ktorých sú umiestnené 2 kovové oká. Súčasťou poriska je aj ozdobný kovový prvok. Takéto sekerky sa vkladali do tzv. závesníka, ktorý bol súčasťou opasku uniformy hasiča, v tomto prípade veliteľa zboru.

Do fondu múzea si cestu v rámci akvizície našla napríklad vysokotónová trúba. Trúba má celkovú dĺžku 24 cm. Jedná sa o dychový hudobný

nástroj hlbokého tónu v podobe rozširujúcej sa dlhej kovovej rúry. Je vyrobená z 2 kovov: náustok a časť pri náustku je vyrobená z mosadze, zvyšok trúby je zhotovený z tenkého medeného plechu. Súčasťou trúby je zapletená bielo-ružová šnúra ukončená ozdobným strapcom.

Dôležitou súčasťou výstroja každého hasiča v teréne bol lampáš. V rámci akvizície sa do zbierkového fondu podarilo získať viacero typologicky odlišných prenosných svietidiel. V tomto prípade sa jedná o kovový lampáš s drôteným pútkom na úchop do ruky. Lampáš je vysoký 17 cm so šírkou 7 cm. Predná stena lampáša je presklená. Vo vnútri sa nachádza petrolejové svietidlo s otočným mechanizmom regulujúcim silu plameňa. Za petrolejovým svietidlo sa nachádza malé zrkadielko s kovovou obručou. Zrkadielko odrážalo a smerovalo svetlo do priestoru z petrolejového svietidla.

Súčasťou akvizície bol takisto väčší počet rozmanitých odznakov. V rámci tohto záberu akvizície predstavujeme rozlišovací náramenný odznak tzv. domovenka. Jedná sa o plecný odznak z plechu s hrúbkou 0,8 mm. Povrch odznaku s patinou je jemne pozlátený a nelesklý. Výčnelky sú jemne leštené. Uprostred znaku je vyrazený príslušný zemský znak (v tomto prípade dvojkríž na trojvrší – pole a tri kopce sú vrúbkované podľa príslušných heraldických zásad). Na stuhe pod znakom je vyrazené číslo 31 označujúce číslo OHJ (pozn. Okresnú hasičskú jednotu). Na vrchnej a spodnej časti odznaku sú z každej strany vytvarované a vyrazené 3 lipové listy. Na zadnej stene plecného odznaku je pripojených pár pripínacích hrotov.

Ďalším získaným odznakom je veľký čiapkový odznak. Odznak má tvar prevedený do slovenského znaku v gotickom štíte. Položený je na hasičskej hadici a hasičskom rebríku s hákom navzájom previazaných zväzkom lana. Pod štítom sa nachádzajú skrížené hasičské sekery (spodná časť poriska leží na hadici, vrchná časť so samotnou sekerou vychádza spod nej). V dolnej časti je odznak z ¾ lemovaný vencom z lipových listov. Odznak vychádza z pôvodného odznaku k starej podobe hasičskej rovnošaty, pričom sa zmenil tvar štátneho odznaku a nápis bol nahradený vyššie popísaným lipovým vencom.

Do fondu sa podarilo získať takisto hasičské medaily, napr. Medaila za 15 rokov ZHJ na Slovensku. Averz tvorí postava hasiča v uniforme a prilbou na hlave. Hasič sa opiera o hasičskú sekeru. Pod ním je umiestnený znak československého hasičstva. Za postavou hasiča sa po pravej strane (heraldicky) nachádza žiariaci slovenský dvojkríž na trojvrší. Priemer medaily okrúhleho tvaru je 2,8 cm. Po obvode medaily je situovaný kruhový nápis ZEMSKÁ HASIČSKÁ JEDNOTA NA SLOVENSKU. Reverz tvorí skrížená lipová a dubová ratolesť. Uprostred sa nachádza 4 riadkový nápis vyjadrujúci počet odslúžených rokov ZA =15= ROČNÚ SLUŽBU. Medaila je zavesená na jednoduchom valcovanom očku, cez ktoré prechádza závesný krúžok.

Ďalšou ukážkou faleristickej časti akvizície je takisto Medaila 10 rokov vzniku ČSR. Na averze sa nachádza alegorická scéna znázorňujúca hasiča a samaritánku vzdávajúcich hold ženskej postave, ktorá má predstavovať Československú republiku. Hasič má svoju pravú ruku položenú na štátnom znaku ČSR a drží v nej lipovú ratolesť. Samaritánka má v rukách zástavu a na nej samaritánsky kríž. Na spodnej strane medaily sú vyznačené roky prvej dekády existencie ČSR = 1918-1928. Na reverze sa nachádza znak československého hasičstva s nasledovným nápisom: NA PAMĚŤ 10. LET TRVÁNÍ ČSL. REPUBLIKY. Na strane reverzu je okraj medaily lemovaný z ¾ vavrínovým vencom, ktorý je hore previazaný mašľou. Medaila

má v hornej časti pripevnené voľné valcované očko, na ktoré je pripevnené malý kruh. Tvar medaily je okrúhly s priemerom 2,8 cm.

Z hľadiska regionálnych dejín Kysúc má umocnenú hodnotu získanie šerpy z roku 1890, ktorú venoval barón Armin Popper čadčianskym hasičom. Barón Armin Popper bol synom Leopolda Poppera – zakladateľa lesného úradu v Čadci zameraného na využívanie exploatačného práva na ťažbu dreva v okolí mesta. Vďaka tomu sa Čadca stala významným strediskom drevárstva na území dnešného severozápadného Slovenska. Leopold Popper bol zároveň zakladateľom prvej parnej píly na Kysuciach. Po Leopoldovej smrti v r. 1886 prevzal rodinný majetok práve Armin Popper (1860 až 1924) – neskorší darca zástavy čadčianskym hasičom. Šerpa je utkaná z neznámej látky. Má dĺžku 55 cm. Na jednej strane zafarbenej do svetlozelenej farby sa nachádza ručne vyšitý ozdobný nápis: Podhrágyi báró Popper Arminné szűl: Hahn Hermina. Druhá strana je modrá a biela. Na konci šerpy je ozdobný lem hnedej farby.

Súčasťou akvizície bola takisto ozdobná patronátna kazeta s vyobrazením sv. Floriána – patróna hasičov. Čelná strana kazety má rozmery 29 x 26 cm. Sv. Florián drží v jednej ruke žrď s červenou zástavou a v druhej čašu s vodou, pomocou ktorej hasí horiacu budovu. Kazeta je vyrobená z dreva a natretá z vonkajšej strany červenou farbou. Kazeta sa otvára dvojicou dvierok upevnených pomocou štvorice pántov. Vnútro je vystlané vínovo červenou látkou, pravdepodobne zamatom so šnúrovým lemovaním po okrajoch. Maľba na kazete je dielom akademického maliara V. Brázdila ktorý je signovaný na ľavom dolnom okraji. Na maľbe sa nachádza nápis Svatý Floriane, oroduj za nás!

Literatúra

HLUCHÝ, Jozef. *Príspevky k dejinám požiarnej ochrany na Kysuciach*. Čadca : Okresný výbor dobrovoľnej požiarnej ochrany, 1996. 195 s.

ŠULC, Dušan, Fr. – BOLČÍK, Imrich. *Rovnošata výstroj a označenie hasičstva na Slovensku*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Zemskej hasičskej jednoty na Slovensku, 1932. 67 s.

MARCINKO, Ján – JIROUŠEK, Alexander. *Slovenské rady, vyznamenania, čestné odznaky*. Košice : Agentúra Sáša, 2002. 110 s.

POVAŽAN, Vladimír – KOZÁK, Jaroslav. *Hasičské vyznamenania na Slovensku 1922 – 1951*. Turany : Kozák-Press, 2018. 228 s.

Akvizíciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

Fond je hlavným partnerom projektu.

u. fond na podporu umenia

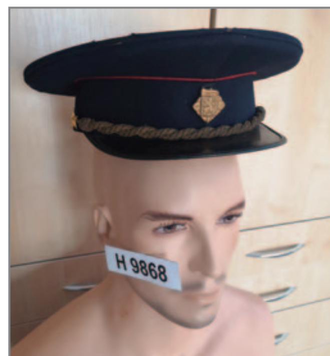
Obrazová príloha

Prilba pre veliteľa zboru

Prilba pre veliteľa zboru (pohľad z boku)

Požiarnicka čiapka tzv. brigadírka

Nohavice, súčasť vychádzkovej uniformy šedo-bielej farby

Blúza, súčasť vychádzkovej uniformy šedo-bielej farby

Rozlišovací náramenný odznak

Veľký odznak na požiarnicku čiapku

Medaila za 15 rokov ZHJ

Medaila 10 rokov vzniku

Opasok žltej farby

Kovovápracka na opasok dlhá 12 cm tzv. motýlik, Podkarpatská Rus

Tesák pre hasičského činnovníka

Hasičská sekerka pre veliteľa zboru

Šerpa z roku 1890

Patronátna kazeta s vyobrazením sv. Floriána

Všetky prezentované predmety pochádzajú zo zbierkového fondu Kysuckého múzea v Čadci

Najstaršie a najvzácnejšie sakrálne predmety v zbierkach Kysuckého múzea v Čadci

PhDr. Alojz Kontrik

Madona
19. storočie
(Kysucké múzeum v Čadci)

Najväčšiu časť fondu Etnografia 1 tvoria sakrálne predmety. K najstarším a najvzácnejším predmetom patria kamenné plastiky Madony s dieťaťom z 1. polovice 19. storočia, Márie Magdalény a sv. Jána Nepomuckého z 2. polovice 19. storočia. Z drevených plastík sú to dvaja polychrómovaný anjeli z Oltára Panny Márie zo Zborova nad Bystricou z 1. polovice 19. storočia. Hodnotné sú aj drevené polychrómované plastiky Madony s dieťaťom (2 ks) z 2. polovice 19. storočia, Panna Mária a sv. Ján Evanjelista z lokality Riečnica z 19. storočia. Pozoruhodná je Krížová cesta z roku 1998 od ľudového rezbára Štefana Barčáka, rodáka z Turzovky.

Najstaršou knihou v zbierke sakrálnych predmetov je *Id Est Vetus Et Nova Ecclesiae Disciplina* z roku 1775, autorom ktorej je Thomassinus Abbreviatus (získaná v roku 2015). Hodnotné sú knihy *Život Tobiášov* z roku 1801 i *Biblia svätá* z roku 1845. Zaujímavý je súbor kázní viedenského kanonika Johanna Michaela Leonharda s názvom *Kázňe Nedelné a Swatečné na celi Rok, Díl druhý*, ktoré v roku 1841 preložil František Xaver Daniš z nemčiny do bernolákovskej slovenčiny a použil miestami aj kysucké nárečie. F. X. Daniš ako dekan čadčianskej farnosti v decembri 1848 ubytoval na fare vodcov slovenského povstania Ľudovíta Štúra a Jozefa Miloslava Hurbana. Do zbierok bola získaná aj kamenná náhrobná doska s nápisom z miesta jeho posledného odpočinku v areáli Kostola sv. Bartolomeja v Čadci. Medzi zaujímavé exempláre patrí *Kancionál – kniha žalmov a piesní duchovných* z roku 1825, ktorý podľa berlínskeho

exempláru z roku 1753 vytlačila Dvorná tiskárna Synů Bohumila Háze v Prahe.

Cenný je oltárny obraz *Sv. Dominik prijíma ruženec* z oltára kaplnky v Zborove nad Bystricou, namaľovaný na plátne neznámym školeným majstrom. Datovaný je do 1. polovice 19. storočia. Osobitnú pozornosť si zasluhujú 4 obrazy s vyobrazením Panny Márie, Ježiša Krista a svätých (sv. Štefan, sv. Dominik) na voskovanom plátne z kostolných zástav z 1. polovice 20. storočia z lokality Stará Bystrica. Zaujímavý je náhrobný liatinový kríž s datovaním 3. 2. 1905 i drevený vyrezávaný kríž z konca 19. storočia z lokality Oščadnica.

Anjel z Oltára Panny Márie zo Zborova nad Bystricou, 1. polovica 19. storočia (Kysucké múzeum v Čadci)

Z výstavy Keď sme boli deti (Kysucké múzeum v Čadci)

Hračky v zbierkach múzea

Mgr. Andrea Paráčová

Do roku 2018 obsiahol fond Hračiek v Histórii niekoľko bábik, dva kočíky pre bábiky, pár hrkálok a gumených hračiek pre najmenšie deti, poškodeného hojdacieho koňa, ktorý je momentálne v rukách našich reštaurátoriek a niekoľko detských knižiek. V roku 2018 pribudli napr. detský písací stroj japonskej výroby a dve písmenkové tlačiarničky z českobudějovického výrobného družstva Lišovský nábytek.

Najstaršou zbierkou vo fonde je bábika z prelomu 19. a 20.storočia z Kysuckého Nového Mesta. Bábika má hlinenú hlavičku so svetlými vlasmi a čiernym filcovým klobúkom so zavädzovaním okolo krku, na ktorom je veľký farebný kvet. Hlinené sú aj časti rúk od lakťov a časti nôh od kolien, kde sú namaľované čierne čižmy. Zvyšok tela je textilný. Bábika má oblečené kašmírové šaty (čierny podklad a ružovomodrý vzor) s čipkou okolo rukávov a krku, okolo pása je previazaná mašľa, vpredu veľký rázporok. Pod šatami má ešte zvonovité široké čierne nohavice.

Z Čadce zas pochádza bábika z konca 20.tych rokov. Je vysoká 50 cm s tmavými vláskami v „pážacom“ účese, s hnedými sklenými zatváracími očkami s mihalnicami, oblečená v pôvodne detských šatočkách v štýle „body“ z jemného batistu s modrou výšivkou a v čiernych šnurovacích topánočkách. Vo vnútri telíčka je strojček – bábika

Detská toaletná súprava zo začiatku 20. stor. a celuloidové bábiky z konca 20-tych a z 50- tych rokov a plyšový medveď, 40-te roky 20. stor. (Kysucké múzeum v Čadci)

plače. Patrila pani Viere Jendrušákovej, dcére prvorepublikového čadčianskeho advokáta Dr. Artura Bolgára, ktorý ju kúpil v Ostrave. Bábika je vyrobená z celuloidu. Prvé celuloidové bábiky vznikli v roku 1860 v americkom New Jersey a ich výroba sa rozšírila do Francúzska, Nemecka a Japonska. Našu bábiku vyrobila spoločnosť Krämmer&Reinhardt, založená v roku 1886 vo Waltershausene v nemeckom Durínsku Ernstom Krämmerom a Franzom Reinhardtom. Spoločnosť vyrábala najmä „charakterové" bábiky, teda bábiky s „výraznými živými tvárami" a vydala sa tak na novú cestu v dizajne hračiek. Značená je K&R s výrobným číslom 728.

V zbierkach sa tiež nachádzajú dve krojované bábiky s hlinenými hlávkami a malička celuloidová bábika v háčkovaných šatách spred roku 1950. Ďalšia celuloidová bábika je mladšia, z cca 50.tych – 60-tych rokov 20.storočia, vyrobená podnikom Technoplast Chropyně.

K bábikám neodmysliteľne patrí aj kočík. Zaujímavý je napr. odpružený kočík pre bábiky z približne 2.štvrtiny 20.storočia, bledozelienkavej, vo vnútri krémovej farby, s kovovou konštrukciou a rúčkou, so štyrmi umelohmotnými kolieskami s kovovými blatníkmi. Vyrobila ho firma Liberta Mělník, založená v roku 1923 ako „dílna Antonína Svobodu." Neskorší názov Liberta pochádza z talianskeho slova *liberta – sloboda.* Po znárodnení sa firma premenovala na TVD Mělník (Továrne detských vozidiel). Ďalší kočík v zbierkach je mladší, z konca 70./začiatku 80.tych rokov zelenej farby.

V roku 2019 sa podarilo fond hračiek rozšíriť o nové zbierky. Získané boli plechové modely bicykla a bicykla s kotlíkom spred roku 1950, trak-

tora Zetor s prívesom, vyrobeného v podniku Kovodružstvo Náchod v sedemdesiatych rokoch, novšie bábiky so staršími čalúnenými kreslami, kočík pre bábiky tmavomodrej farby. Zaujímavé sú rôzne spoločenské a stolové hry z čias socializmu, prevažne zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov, so zastúpením známych výrobcov – Tofa n.p. SEMILY, Chemoplast, STYL Plzeň VDI a pod. Do fondu pribudli kocky, malá zoológia, elektronická násobilka, detské náradie, skladacia abeceda, dominá, nábytoček, plechová kuchynka pre bábiky, šijací stroj, ruleta PREFO. Získala sa aj detská toaletná súprava v biedermeierovom štýle z 1.polovice 20.storočia, ktorá pozostáva zo stolíka, skrinky so zrkadlom a okrúhlej čalúnenej stoličky. Celková hodnota hračiek bola 2635 eur, FPÚ projekt podporil sumou 2500 eur.

Okrem toho sa v roku 2019 kúpou a tiež do daru získali napr. plyšoví macovia zo 40.tych, 60.tych a 70.tych rokov, plyšový hojdací kôň, kočiar pre bábiky, súbor spoločenských hier spred roku 1950 a iné (Ukáž, čo vieš, Skládanka, Pochváľ sa, Futbal...). Získali sa tiež plyšové hračky – „mončičáky," dve celuloidové bábiky z 50tych rokov od podniku Technoplast Chropyně, päť bábik (veľká, tzv. „chodiaca,", dve menšie a dve maličké, 80.te roky), autodráha ITES a pod. Pribudli hudobné nástroje – malý červený klavír a triola. Celkovo sa tento fond v minulom roku rozšíril o 77 predmetov (47 predmetov získaných darom a 30 predmetov získaných kúpou). Hračky zo zbierok múzea možno vidieť na výstave „Keď sme boli deti" do 3. septembra 2020 vo výstavných priestoroch na Moyzesovej ulici.

Z výstavy Keď sme boli deti (Kysucké múzeum v Čadci)

Akvizíciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

Fond je hlavným partnerom projektu.

u. fond na podporu umenia

*Kuchynka,
bicykel s kotlíkom
a bábika s kreslom - ukážka
hračiek získaných
prostredníctvom dotácie z
Fondu na podporu umenia
prezentovaných na výstave
Keď sme boli deti
(Kysucké múzeum
v Čadci)*

Bez projektu to nejde alebo keď dotácie pomáhajú múzejníkom

Mgr. Tomáš Adamčík, PhD.

Kysucké múzeum v Čadci v snahe skvalitniť svoju odbornú a prezentačnú činnosť sa každoročne zapája do národných grantových programov, akými sú dotačný systém Ministerstva kultúry SR a Fond na podporu umenia. Cieľom projektových aktivít býva vytvorenie novej výstavy či expozície, usporiadanie tvorivých dielní, priniesť nadšeným čitateľom výsledky vedecko-výskumnej činnosti odborných pracovníkov prostredníctvom príťažlivých publikácií a, samozrejme, obohatiť zbierkový fond o cenné zbierkové predmety.

Príprava projektov býva časovo náročná, no i kreatívna práca, bez ktorej by život v múzeu vzhľadom na financovanie kultúry značne stagnoval. Kysucké múzeum patrí medzi úspešných žiadateľov dotácií, a nebolo tomu inak ani na prelome rokov 2019/2020. Počas decembrovej výzvy Fondu na podporu umenia (podprogram 5.2.1 Vedecko-výskumná a prezentačná činnosť – múzeá) zameranej na podporu vydávania odborných publikácií, realizáciu výstav či organizovanie prezentačných aktivít, sa múzeu podarilo „zabodovať" až v troch projektoch. Elity Kysúc, tak znie názov projektovej výstavy, ktorá dočasne nahradí stálu expozíciu Odkaz cyrilometodskej tradície v Kaštieli Radoľa. Cieľom výstavy je edukatívnou formou predstaviť pomerne málo známe, no významné osobnosti pochádzajúce alebo pôsobiace na Kysuciach, o ktorých sa neprávom málo vie i hovorí. Iniciátorom tohto projektu je historik a kurátor PhDr. Daniel Husárik, ktorý chce návštevníkom atraktívnou formou prezentovať životné okamihy Kysučanov, ktorí sa zapísali do dejín kultúry, literatúry či techniky. Na výstave, na ktorej sa horúčkovito pracuje a mala by byť sprístupnená od júla 2020, nájdete zbierkové predmety jednak z fondu Kysuckého múzea, ale i pár predmetov pochádzajúcich z partnerského Považského múzea v Žiline, dokumentujúce napr. život „sociológa" Kysúc, lekára Ivana Hálka. Okrem tejto výnimočnej postavy sa môžu návštevníci tešiť na spoznávanie spisovateľov (R. Matter, Štefan A. Brezány, R. Jašík, J. Hnitka), učiteľov (Bielekovci, D. Choluj), sochárov (otec a syn Kuricovci), kňazov (A. Majer - Dlhomír Poľský), múzejníkov (Ľ. Janota, etnológ A. Pranda) či technikov zastúpených J. Harvančíkom. Mozaiku elít dopĺňa redaktor J. Hranec či dirigent J. Potočár. Oblasť športu a turistiky reprezentuje zas V. Galvánek. Ženskou reprezentantkou bude Hana Janotová, spoluzakladateľka Červeného kríža na Kysuciach. Uvidieť tak návštevníci môžu autentické exponáty, ktoré približujú nielen život a povolanie vybraných elít, ale aj spoločenský a kultúrny život doby, v ktorej tieto menej známe osobnosti žili a pôsobili. O rôznych nuansách z ich činorodého života sa navyše priaznivci histórie a biografistiky môžu dozvedieť viac v novembri 2020 prostredníctvom plánovaného odborného

seminára, ktorý bude pokračovaním konferencie Elity v dejinách regiónov. Pre žiakov a študentov zas budú na vyžiadanie pripravené populárno-náučné prednášky. Hlavným partnerom projektu je Fond na podporu umenia, ktorý na realizáciu výstavy poskytol dotáciu z verejných zdrojov.

Okrem výstavy sa kysuckí múzejníci v projektoch zamerali aj na odborné a prezentačné aktivity. Jedným z dlho očakávaných výstupov bude vydanie katalógu z výstavy Drotári a drotárstvo od etnológa Kysuckého múzea, PhDr. Alojza Kontrika. V súčasnosti môžu návštevníci obdivovať diela drotárskych majstrov na výstave inštalovanej v Stanici Skanzen v Múzeu kysuckej dediny vo Vychylovke do 31. októbra 2020, na ktorej uvidia vystavené exponáty v podobe drotárskych výrobkov, náradia, dokumentov, dobových fotografií či grafík drotárov. Tieto a iné skvosty zo zbierkového fondu sa stanú predmetom plnofarebného katalógu, prezentujúceho okrem jedinečných exponátov aj poznatky získané vedecko-výskumnou činnosťou o špecifickom neroľníckom zamestnaní mužov Kysúc a Považia. V rámci projektu sa múzeum rozhodlo oživiť drotárstvo aj počas prezentačného podujatia Drotári, drotári v tom našom chotári, ktorý sa uskutoční 30. augusta 2020 v Múzeu kysuckej dediny. Počas tohto neobyčajného dňa budú vychýrení drotárski majstri predvádzať pred širokou verejnosťou svoje umenie, pričom sú plánované tvorivé dielne najmä pre menších návštevníkov. Vydanie katalógu i tvorivé dielne z verených zdrojov podporil Fond na podporu umenia, ktorý je hlavným partnerom projektu.

Aj ďalší projekt sa týka prezentačných aktivít, ktoré sa uskutočnia rovnako v Múzeu kysuckej dediny vo Vychylovke. Tento raz však pôjde o medzinárodnú prezentáciu ovčiarstva, ktoré má bohatú históriu a tradíciu nielen u nás na Slovensku, ale aj v prihraničných regiónoch Poľska a Česka. Práve preto plánujeme návštevníkom ukázať ovčiarstvo a pastiersku kultúru počas troch podujatí. Prvá prezentácia bude patriť českej strane počas podujatia Ovečka, ovečka, trojaký úžitok, na ktorom dňa 26. júla 2020 vystúpi muzika Potasz, pričom nebudú chýbať ukážky kramplovania vlny, pradenia na kolovrátku, tkanie a výroba povrazov. Vďaka prednáške i praktickým ukážkam sa návštevníci oboznámia s technikami spracovania a mnohorakým využitím ovčej vlny. V rámci podujatia Pozdrav od susedov dňa 16. augusta 2020 sa Múzeom kysuckej dediny bude ozývať spev a hudba poľských susedov, ktorí odprezentujú svoje ovčiarske zvyky, ako aj tradičnú ľudovú stravu. Aj záver sezóny sa bude niesť v znamení ovčiarstva. Podujatie Rosat – ukončenie pastierskej sezóny dňa 4. októbra 2020 rozprúdi folklórny súbor z Kysúc, pričom nebude chýbať kuchyňa z bačovských špecialít a ukážky remesiel. Na tieto podujatie Kysucké múzeum v Čadci získalo dotáciu z verejných zdrojov z Fondu na podporu umenia, ktorý je hlavným partnerom projektu.

Veľká radosť kysuckých múzejníkov zavládla po zverejnení rozhodnutia riaditeľa FPU o podporení projektu Rekonštrukcia časti depozitára histórie v podprograme 5.4.2 Ochrana zbierkových fondov. Vďaka štedrej dotácii z Fondu na podporu umenia v celkovej hodnote 29 tisíc eur sa podarí zrekonštruovať časť depozitára histórie v Krásne nad Kysucou. Kysucké múzeum podľa svojich možností investuje do depozitárnych priestorov s cieľom zlepšiť podmienky uložených zbierkových predmetov. Z depozitárov sa tak v minulosti cez projekt Ministerstva kultúry SR zmodernizoval depozitár modrotlačových foriem, z vlastných prostriedkov vynovil depozitár textilu a cez projekt FPU sa v roku 2018 dobudovala nástenná klimatizačná splitová jednotka a obstarali sa tri

germicídne žiariče. Väčšina modernizácie sa vzťahovala na depozitáre etnografie, preto sme aj vzhľadom na nové akvizície potrebovali zvýšiť pozornosť aj o depozitár histórie. Cez projekt sa podarí vybudovať v troch miestnostiach moderný úložný systém pozostávajúci z mobilných, pevných regálov a regálov pre plochý formát Ao. Keďže sťahovanie zbierkových predmetov si vyžaduje najmä v prípade nadrozmerných kusov fyzickú silu a dobrú logistiku, v rámci projektu cez spolufinancovanie budú zakúpené aj viacúčelovú prepravné vozíky a skladacie schodíky. Realizáciou projektu, ktorý z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia, ktorý je hlavným partnerom projektu, sa výrazným spôsobom zvýši ochrana uložených zbierkových predmetov a múzeum sa zas o krok priblíži k moderným múzeám 21. storočia.

Veľký úspech zožalo Kysucké múzeum pri podávaní projektov zameraných na akvizíciu zbierkových predmetov, nakoľko tri z troch podaných žiadostí boli úspešné a získali podporu zo strany hodnotiteľov. Príprava akvizičných projektov si vyžadovala dôslednú prípravu v podobe rokovania komisie na tvorbu zbierok Kysuckého múzea v Čadci, ktorá odsúhlasila navrhované predmety kultúrnej hodnoty zaradiť do fondu múzea. Po minuloročnej veľmi úspešnej akvizícii, vďaka ktorej sa cez dotáciu z FPU podarilo zakúpiť súbor 161 ks hasičských predmetov, cenné judaiká či dobové hračky vystavené práve na výstave Keď sme boli deti, si múzeum môže dovoliť kúpiť rozsiahlu zbierku porcelánu, dobovú sedaciu súpravu z konca 19./zač. 20. storočia zo starej fary zo Zákopčia či unikátnu zbierku 231 ks pohľadníc.

V rámci projektových aktivít múzeum každoročne myslí aj na zdravotne či sociálne znevýhodnené osoby z Kysúc, najmä deti, pre ktoré pripravuje projekt na ďalšie ročníky zaujímavých tvorivých dielní Na skle maľované a Čaro Vianoc vo vianočných ozdobách, organizované priamo v sociálnych zariadeniach na horných i dolných Kysuciach. Okrem toho je v pláne vydať súbor pohľadníc a usporiadať tvorivé dielne k vianočnej výstave Anjel – symbol Vianoc. V prípade úspešnosti projektu Vianoce u Suňogov sa na jedinečný adventný program môžu tešiť aj návštevníci Kaštieľa Radoľa, pre ktorých je plánované vystúpenie umeleckého súboru Klub autentického folklóru Hojana a skupiny historického šermu Cech Terra de Selinan. Bonusom budú pripravené zážitkové prehliadky s „oživenou históriou“ a prezentáciou tradičnej kultúry. Vyskúšajú si tradičné remeslá ako sviečkar, tesár, brašnár, krajčírka, minciar, obuvník a pod.

Aj tieto „drobné“ projektové aktivity, ktoré zatiaľ čakajú na „požehnanie“, sú dôkazom toho, ako veľmi dotácie pomáhajú nielen kysuckým múzejníkom pri organizovaní odborných a prezentačných podujatí pre cieľové skupiny, ktorými sú rodiny s deťmi, školy a pedagógovia, turisti domáci i cezhraniční ako aj milovníci tradičnej kultúry, histórie a dedičstva našich predkov.

Výber z kysuckých osobností, ktoré uvidíte na výstave Elity Kysúc v Kaštieli Radoľa

Andrej Majer (Kysucká knižnica v Čadci)

Anton Bielek (Literárny archív SNK)

Rudolf Matter (Literárny archív SNK)

Ukážka dobového porcelánu, ktorý sa podarí zakúpiť prostredníctvom dotácie z Fondu na podoru umenia (Kysucké múzeum v Čadci)

Výstavy, stále expozície aj podujatia. Čo všetko sme si pre vás počas leta pripravili

Mgr. Alexandra Janigová

Jazda Historickou lesnou železnicou (Kysucké múzeum v Čadci)

Kysucké múzeum v Čadci, organizácia v zriaďovateľskej pôsobnosti Žilinského samosprávneho kraja, má na letnú sezónu pripravených množstvo výstav a podujatí. V budove Kysuckého múzea v Čadci na návštevníkov čakajú hneď tri výstavy. Prvou je výstava pod názvom *Keď sme boli deti*, ktorá predstavuje detstvo prvej polovici 20. storočia až konca socializmu. Potrvá do 3. septembra. V horných priestoroch je k dispozícii predajná výstava Jozefa Marca *Užitočná krása dreva*. Vôňa dreva a stromov je pre tohto autora jedným z pilierov spomienok na detstvo a mladosť, čo pretavil aj do svojich výrobkov. Astronomické fotografie prezentuje výstava *Za čiernym slnkom*, ktorá je prístupná do 31. augusta. Na výstave nájdete 60 fotografií z rôznych kútov sveta, ktoré vznikali na expedíciách, na ktorých sa zúčastnili aj pracovníci Krajskej hvezdárne v Žiline.

Kaštieľ Radoľa tiež ponúka zaujímavé výstavy a expozície. Prvou je prezentácia hlinených plastík a reliéfov výtvarníčky Lindy Orieščikovej. Nesie názov *Exodus* a potrvá do 27. septembra. Ďalšiu v poradí si môžete pozrieť unikátnu prehliadku minci a bankoviek pod názvom *Numizmatika v našich zbierkach*. Hlavnú časť výstavy predstavuje výber najvzácnejších mincí horelického pokladu, ktorý patrí k najvýznamnejším numizmatickým nálezom na Kysuciach. Okrem toho si počas leta môžete v kaštieli pozrieť aj stále expozície ako Meštianske bývanie na Kysuciach či Svet dávnych predkov. *Elity Kysúc*, tak znie názov projektovej výstavy, ktorá dočasne nahradí stálu expozíciu Odkaz cyrilometodskej tradície v Kaštieli Radoľa a bude inštalovaná počas letných prázdnin. Výstava má edukatívnou formou predstaviť

Z podujatia Na potôčku šaty prala (Kysucké múzeum v Čadci)

pomerne málo známe, no významné osobnosti pochádzajúce alebo pôsobiace na Kysuciach.

Situácia okolo COVID 19 ovplyvnila všetky sféry života a teda aj podujatia veľkých rozmerov, na ktoré ste boli zvyknutí v Múzeu kysuckej dediny vo Vychylovke. Aj napriek tomu sme sa rozhodli, že počas leta uskutočníme aspoň niektoré z nich. Už 28. júna pripravujeme podujatie pod názvom *Na kysuckých lúkach*, na ktorom bude prezentácia prác na poli ako je kosenie kosou, kosákom, kutie kosy. Všetko za sprievodu spevu a s účinkovaním ľudovej hudby. Nebude chýbať ani *Včelárska a sladká nedeľa*, na ktorej sa odprezentujú včelári, budú sa predávať perníky a výrobky z medu, včelieho plástu a podobne. Tretia júlová nedeľa bude patriť deťom. 19. júl sa teda bude

Z podujatia Ovečka, ovečka trojaký úžitok. (Kysucké múzeum v Čadci)

V Múzeu kysuckej dediny je inštalovaná výstava Drotári a drotárstvo (Kysucké múzeum v Čadci) ▸

niesť pod názvom *Detská prázdninová nedeľa*. Pre deti odznie omša a budú sa môcť povoziť aj na drevenom kolotoči.

Ovečka, ovečka trojaký účinok je názov podujatia, ktoré sa uskutoční 26. júla. Odprezentujú sa tu zvyky a tradície spojené s ovčiarstvom. Druhú augustovú nedeľu venujeme už tradičnému a veľmi obľúbenému podujatiu *Na potôčku šaty prala*, na ktoré sa môžete tešiť 9. augusta. Tradičné pranie v potoku predvedie Folklórna skupina Makovanka z Makova. Koniec augusta, konkrétne 30-teho, si rezervujte na podujatie, ktoré sa malo konať v máji a teda *Drotári, drotári v tom našom chotári*. Pôjde o podujatie, na ktorom sa komplexne predstaví toto tradičné remeslo blízke aj Kysuciam. Počas leta obnovíme aj obľúbené *Kuchyne starých materí*. Aj keď v trochu inom šate na aký ste boli zvyknutí. Nebudú chýbať tradičné zemiakové placky, kapustniaky, či halušky. Počas celého leta bude premávať aj Historická lesná úvraťová železnica a k dispozícii sú počas celej sezóny aj dve výstavy. Jedna pod názvom *Drotári a drotárstvo* a druhá *Vlaky s vôňou dreva*.

Ak vás naša ponuka zaujala, budeme sa tešiť na návštevu. Či už to bude výstava, stála expozícia, alebo niektoré z podujatí v Múzeu kysuckej dediny vo Vychylovke.

Pohľad na zarastené ruiny kostolíka (foto Tomáš Kopták)

Terénny prieskum zaniknutého kostolíka v Riečnici

Mgr. Danka Majerčíková

Nad vodnou nádržou Nová Bystrica sa nachádza murovaný kostol dnes už zaniknutej obce Riečnica. Niekoľko desiatok metrov nad ním sa na svahu nachádzajú zvyšky niekdajšieho cintorína, kde sa dodnes vypínajú ruiny kamennej stavby. 2. júna tohto roku som sa spolu s historikom Kysuckého múzea Mariánom Liščákom a archeológom Krajského pamiatkového úradu v Žiline Tomášom Koptákom vybrala k ruine, aby sme si ju dôkladne prezreli a zvážili možnosť prípadného archeologického výskumu. Ruiny kostolíka majú dnes podobu výraznej vyvýšeniny zarastenej vysokými stromami. O existencii kamennej stavby svedčí už na pohľad veľké množstvo kameňov, a pri podrobnejšej prehliadke sme objavili aj súvislý pás muriva. Zasypané ruiny naznačujú, že stavba nebola veľká, no vzhľadom na jej dnešný stav nie je možné presnejšie rozmery či dokonca pôdorys odhadnúť. Zo starších písomných prameňov sa však zachoval jeho popis, podľa ktorého

mal kostolík štyri okná a v jeho interiéri sa nachádzal oltár, drevená kazateľnica a 16 lavíc pre veriacich (organ v kostole nebol). Kostolík mal drevenú zvonicu, v ktorej visel malý zvon. Záznam z roku 1754 zároveň uvádza, že samostatná farská budova sa tu nenachádza, no v susedstve kostolíka sú dve miestnosti určené pre farára. Izby boli zrejme pristavané ku kostolíku, s ktorým tvorili jeden celok.

Známy je aj čas vzniku kostolíka. Ako spomína Drahomír Velička vo svojom článku *Zaniknuté kostoly v Kysuckom Pobeskydí III,* gróf Ján Jakub Löwenburg, majiteľ panstva Teplička, kam patrila aj Riečnica, vydal 4. septembra 1731 fundačnú listinu, v ktorej spomína, že je potrebné v Riečnici zriadiť duchovnú správu a postaviť kostol, pretože obec je príliš vzdialená od Varína a Bystrice, ktoré ju spravovali. Fundácia mala slúžiť aj na zriadenie školy a vydržiavanie farára a učiteľa. V nasledujúcom roku bol postavený kostolík aj s niekoľkými vedľajšími miestnosťami, ktoré zrejme slúžili na ubytovanie pre farára a možno aj ako sídlo školy. Pre účely kostola a fary gróf vyčlenil jednu usadlosť, tzv. Cabadajovskú, z ktorej kostol poberal príjmy. Základina pozostávala z rolí, lúky, pasienku a lesa, k čomu gróf pridal ešte hôrku zvanú Vrchovina. Príjmy zrejme nepostačovali na vydržiavanie kostola, ktorý bol v roku 1767 už v zlom stave, preto po zriadení farnosti bol pravdepodobne v roku 1791 v obci postavený nový, tentoraz drevený kostol. Hoci už mali Riečničania nový kostol, objavili sa návrhy, aby bol opravený aj starý. Ten v tom čase ešte stál, no nemal už strechu a hrozilo mu zrútenie. K jeho oprave došlo napokon až v roku 1894, kedy riečnický farár požiadal o jeho vysvätenie, pričom v žiadosti uvádza, že starý kostolík nazývajú „barák“. Kostolík však zrejme nepostačoval, a tak bol v rokoch 1902 až 1905 v Riečnici postavený nový murovaný kostol, ktorý stojí dodnes.

Riečnický kostolík je zachytený aj na historických mapách. Na mape prvého vojenského mapovania, ktoré bolo prevedené v rokoch 1769 až 1784, je zaznačený červenou farbou ako kamenný kostolík. Pripomeňme si, že v tom čase mal byť už značne schátraný. Na mape druhého vojenského mapovania z roku 1824 je už na jeho mieste nakreslená značka s nápisom *ruine*. Neudržiavaný kostol sa zrejme medzičasom zrútil, preto ho kartograf do mapy zaznačil ako ruinu. V súvislosti s kostolíkom sa v Riečnici tradovala povesť, že to bol letohrádok palatína Františka Vešeléniho, ktorého súčasťou bola aj kaplnka. Vešelénimu táto oblasť v 17.storočí skutočne patrila, no o stavbe nejakého letohrádku či podobnej budovy nie sú žiadne písomné záznamy. Naopak, zachované písomnosti z 18.storočia jasne potvrdzujú sakrálny charakter stavby. Ruiny neznámej stavby fascinovali aj riečnického farára Rudolfa Baránka, ktorý tu v 60-tych rokoch 20. storočia uskutočnil amatérsky archeologický výskum. Podľa ústneho podania narazil na zaklenuté pivničné priestory, pričom v zásype našiel okrem úlomkov skla (už vieme, že kostolík mal okná, ktoré boli zjavne zasklené) aj kostričku dieťaťa.

Počas obhliadky sme mohli konštatovať, že na danom mieste skutočne v minulosti stála kamenná murovaná stavba. Okolitý cintorín, založený oveľa neskôr ako kostol, rešpektoval jeho polohu a nezasahoval do hmoty objektu. Na základe starších písomných zmienok a mapových podkladov možno zachované ruiny jednoznačne stotožniť so zmieňovaným kostolíkom z roku 1732. História kostolíka je teda pomerne dobre známa, nepoznáme však pôdorys stavby a jej rozmery. Tu by mohol pomôcť archeologický výskum, alebo aspoň geofyzikálny prieskum, pri ktorom by sa pomocou georadaru dali ďalšie informácie získať aj bez výkopových prác.

KVÍZ – preverte si vedomosti a vyhrajte

1. Gašpar Suňog umrel v roku
a/ 1420
b/1520
c/1620

2. Nevlastný syn Gašpara Suňoga sa volal
a/ Mojžiš Budatínsky
b/ Peter zo Zádubnia
c/ Juraj z Hatného

3. Drotárstvo ako podomové zamestnanie sa sformovalo
a/ v okolí Bytče a na Kysuciach
b/ na Kysuciach a v Terchovskej doline
c/ na Myjave a Kysuciach

4. Mladí drotárski chlapci sa volali
a/ džarkovia
b/ hauzíri
c/ verkštatovia

5. Najcennejším nálezom z výskumu lokality Koscelisko je
a/ minca Žigmunda Luxemburského
b/ soška svätice
c/ bronzová pracka z opaska

6. Plocha Kosceliska bola v 17. storočí využívaná ako
a/ vinohrad
b/ cintorín
c/ chmeľnica

7. Výroba piva v novoveku patrila medzi regálne práva
a/ cisára
b/ zemepána
c/ palatína

8. Najstarší pivovar na Kysuciach sa spomína v roku
a/ 1658
b/ 1598
c/ 1434

9. Šerpu z roku 1890 daroval čadčianskym hasičom
a/ Rudolf Matter
b/ Armín Popper
c/ Gróf Esterházi

10. Najstaršia bábika zo zbierok múzea pochádza
a/ z konca 19./začiatku 20. storočia
b/ z konca dvadsiatych rokoch 20. storočia
c/ z roku 1840

11. Súbor kázní viedenského kanonika Johanna Michaela Leonharda s názvom *Kázňe Nedelné a Swatečné na celi Rok, Díl druhý* preložil v roku 1841
a/ František Xaver Daniš
b/ Janko Kráľ
c/ Jozef Miloslav Hurban

12. Staré šance sa v písomných prameňoch objavujú
a/ v roku 1578
b/ v roku 1621
c/ v roku 1711

13. Kysuce boli zmapované v rokoch
a/ 1769 - 1772
b/ 1740 – 1780
c/ 1800

Správne odpovede posielajte do konca septembra na adresu kastiel@kysuckemuzeum.sk
Zo správnych odpovedí vyžrebujeme výhercu a odmeníme ho peknou knižkou.

KYSUCKÝ MÚZEJNÍK

ELEKTRONICKÝ POPULÁRNO-VEDECKÝ
ČASOPIS KYSUCKÉHO MÚZEA V ČADCI

ČÍSLO 1 • 2020• ROČNÍK 1.

Vydáva

Kysucké múzeum v Čadci,
organizácia v zriaďovateľskej pôsobnosti
Žilinského samosprávneho kraja
Moyzesova 50
022 01 Čadca

www.kysuckemuzeum.sk

Za jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori

ISSN